

KAFKASYA, RUMELİ VE LÂDİK ÜÇGENİNDE; ÇERKES MUHACİRLERİ

Dr. Öğr. Üye. Selim ÖZCAN*

ÖZ

Çerkesler, Çarlık Rusya'nın tarihi emellerine ulaşmak amacıyla takip ettiği siyasetine karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesini kaybetmeleriyle, anayurtları Kafkasya işgaline uğradı. Hâkimiyet altına girmeyi kabullenmediklerinden, Çarlık rejimi tarafından anayurtlarından kitlesel zorunlu muhacerete, yani sürgüne tabi tutuldular. Osmanlı sultanını dünyevi lider olarak tanıdıklarından, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarına hicret edip iskân ettirilerek, Osmanlı vatandaşı oldular.

93 Harbinde Osmanlı ordusu saflarında, tekrar Çarlık Rusya'ya karşı Kafkasya ve Rumeli cephelerinde mücadele ettiler. Osmanlı Devleti'nin iki cephede de yenilmesi üzerine Çerkesler hem anayurtları Kafkasya'dan hem de sürgün edilerek iskân olundukları, Rumeli topraklarından ikinci defa sürgün edildiler.

Rumeli'den muhaceret eden Çerkes muhacirlerinden olan ve iskân ettirilmek üzere Anadolu'da, Amasya Lâdik'e gönderilen Çerkeslerin, Atatürk Kütüphanesi yazmalar kataloğun da kayıtlı olan ve muhacirlerin künyeleri ile nüfuslarının yazılı olduğu defteri çalışmamızda açıklayıp, değerlendireceğiz.

Muhacir komisyonu tarafından, 99 hane ve 384 nüfustan oluşan Çerkes muhacir kafilesi Lâdik'e tabii köylere ve köylere bağlı olarak oluşturulan mahallelere iskân ettirildiler. Buralarda kalıcı olarak iskân olunan muhacirler hem yöneticiler hem de yerleşik bölge insanı tarafından içtenlikle kabul gördüler. Böylece iki defa zorunlu olarak sürgüne tabi tutulan Çerkes muhacirleri, bu süreçlerde yaşadıkları onca sıkıntı ve olumsuzluklardan sonra hayatlarını devam ettirebilecekleri yeni bir yurda sahip olurken, yerli halk tarafından da sevgi ile karşılandılar. Türk milletinin bir parçası olarak da milli birlik ve bütünlük içerisinde varlıklarını sürdürdüler.

Anahtar Kelimeler: Çerkes, Rumeli, Lâdik, Muhacir, İskân, 93 Harbi

CAUCASIA IMMIGRANTS IN CIRCASSIAN RUMELIA AND LÂDİK TRIANGLE

ABSTRACT

After having lost their struggle about independence against Russia that wanted to reach their historical desire, the homeland of Circassian was invaded by the Russian forces. As they could not accept to live under the administration of Russia, Circassians were exiled from their homeland by the Russian Government. In those years the Circassian people admitted the Ottoman Sultan as a leader of the world and they decided to migrate to Anatolia and Rumelia. After the migration they were settled in those lands and became the citizens of the Ottoman Empire.

During the 93 War, they joined the Ottoman Army and fought against Russian forces in Rumelian and Caucasian fronts. When the Ottoman forces were defeated in both fronts, the

* Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, selim.ozcan@amasya.edu.tr, Orcid ID:0000-0002-3737-8600

Circassians were exiled both from Caucasia and Rumelia for the second time where they were settled.

In this study, we will explain and evaluate the registered demographic book of Circassians which were recorded in Atatürk Library about their exile from Rumelia and then settled in Amasya Lâdik.

Circassian immigrant group including 99 houses and a population of 384 was settled in villages of Lâdik and districts formed as connected to villages by immigrant commission. Immigrants who settled here permanently were sincerely welcomed by both rulers and the local people of the area. Thus, while Circassian immigrants, who were subject to exile mandatorily twice, had a new country they could continue their lives after so many problems and negations they experienced in these processes, they were also welcomed with love by the native people. As a part of Turkish nation, they continued their existence in national unity and integrity

Keywords: Circassian, Rumelia, Lâdik, Immigrant, Settlement, 93 War

Giriş

Çerkeslerin'de bulunduğu ve çok sayıda etnik grubun yaşadığı Kafkasya; Kafkas sıra dağlarından adını alan bölgenin adıdır. Batıda Karadeniz sahillerinden başlayarak, doğuda Hazar Denizi'ne, kuzeyde Don ve Volga nehirlerinin birbirine yaklaştığı noktadan, güneyde Çoruh, Arpaçay ve Aras nehirlerine kadar uzanmakta olan bölge olarak kabul edilmektedir (İpek, 2006: 9; Ögel, 1984: 25, Habicoğlu, 1993: 21). Aynı zamanda Kafkasya, Avrupa ile Asya arasında, Akdeniz'den Karadeniz ve Azak denizine kadar uzanan birbirine bağlı üç denizin oluşturduğu bir suyolunun doğu ucunda bulunmaktadır. Ayrıca Hazar Denizi'ne ulaşan ve önemli kara geçitlerini içinde barındıran stratejik konuma sahip önemli bir bölgedir. Bu stratejik konumundan dolayı da Rusya, Fransa ve İngiltere, Osmanlı'nın ve İran'ın ilgi alanı içerisinde olmuştur.

Kafkasya bölgesindeki Çerkeslerin asıl anayurdu ise Kırım'ın doğusundaki Taman yarımadasından başlayıp, Bakü'nün doğusunda yer alan Apşeron Burnu'na kadar uzanan Kafkas Dağlarının kuzey ve güneyindeki bölgedir (Düzenli, 2006: 6). En eski dönemlerden itibaren Çerkesler, Karadeniz kıyıları boyunca uzanan bölgede ve Hazar Deniz'inin batı kıyılarındaki Apşeron yarımadasında yaşayan en önemli ve en eski topluluklardandı (Karpas, 2013; 164). Çerkeslerin yaşadığı bu coğrafya, Kuzey Kafkasya'nın batı ve orta bölgesidir. Burası Osmanlı kaynaklarında "Çerkezistan", Batılı ve Rusça kaynaklarda Çerkesya (Circassia) diye geçmektedir (Bala, 1997:375; Özsoy, 2016: 375; Polovinkina, 2007: 14). Çerkezistan konum olarak ise batıda Karadeniz sahili, doğuda Elburs dağları, kuzeyde Kuban (Kaban), güneyde Gürcistan arasında kalan bölgedir (Cevdet Paşa, 2011:221)

Kafkasya coğrafyası binlerce yıl birçok, kavmin uğrak yeri ve büyük güçlerin geçiş noktası olması sebebiyle, ırkların birbirleriyle karışıp, kaynaştığı bölge olmuştur. Bazı Ural-Altay kavimleri bölgenin cazibesine kapılarak burayı kendilerine yurt edinmişlerdir. Bölgenin yerli Kafkas milletleri ile karışıp kaynaşmışlardır (Bi, 2011: 97).

Kafkasya'nın coğrafi yapısının bölge insanların karakterlerinin ve psikolojilerinin oluşumunda etkili olduğu ve başkalarından farklı kıldığı da muhakkaktır. Bölgedeki verimli tarım arazilerinin genişliği, akarsularının bolluğu, yüksek ve sık ormanlıklarının büyüklüğü, çetin iklim şartları Kafkasyalıların vatanperver, ferdiyetçi,

vatanını ve kendisini kıskanan, yabancılardan uzak duran savaşçı ve öyle kalmak mecburiyetinde olmasına sebep olmuştur (Berkok, 1958: 13-14). Etnik bakımdan zengin bir çeşitliğe sahip olan Kafkasya'da bulunan elli kadar halk arasında, Çerkesler de bulunmaktaydı.

Kafkasya'nın yerli halklarından olan Çerkesler, gerek coğrafi, gerekse tarihi şartlardan dolayı hiçbir dönem güçlü bir siyasi birlik haline gelememişlerdir. Anayurtlarında genellikle, küçük kabilelere ayrılmış olarak yaşamışlardır. Bu toplulukların tümü, bilinen tarihleri boyunca geniş ölçüde bağımsız yaşamışlar, zaman zaman Osmanlı'nın ya da İran'ın yüksek egemenliğini sözde kabul etmiş olmakla birlikte, bağımsızlıklarından asla vazgeçmemişlerdir (McCarthy, 1998: 32). Fakat XIX. yüzyıla kadar milli bir ortak siyasi kimlik geliştirememişlerdir. Bölgedeki bu halka, Çerkes denildiği gibi Çerkez, Adige, Kafkaslı ve Kafkasyalı 'da denilmiştir (Atasoy, 2014:7). Bu kavramların içerik olarak birbirinden çok farklı manalara gelmemektedir. Ruslar ise Çerkes halkını "*Dağlı*" olarak tanımlamışlardır (Tutum, 1993:8). Dolayısıyla, Çerkeslere "*Çerkes*" adını yabancılar, Adige adını ise kendileri vermiştir. "*Çerkes*" adı yabancı iken "*Adige*" ise millidir.

Kuzey Kafkasya halklarından olan Çerkeslerin sosyal yapısı Adige ve Abazalar olmak üzere iki ana boydan ve bu boylara tabi kabilelerden oluşmaktadır. Adige (Çerkes) boyu en fazla kabileye sahiptir. Bunlar: Kabartay, Besleney, Kemirguveyley, Sapsığlar, Janeler, Natukhaylar, Vubıhlar, Abzehler, Bjeduglar, Hatıkoylar ve Makhoclar'dır. Abazalar ise; tarihi anayurtları olan Abhazya'da yaşayanlar Abhaz kabilesi ve Kuzey Kafkasya'da yaşayanlar da Abaza (Abazin) kabilesi olmak üzere iki kabiledir (Ersoy, 1993: 201- 202) .

1.Çarlık Rusya'nın Kafkas Siyaseti ve Çerkeslerin Anayurt'larından Sürgün Edilişi

Kafkasya'da Rusların yayılması, Altın Ordu Devletinin hâkimiyetinden kurtulup, XIV. yüzyıl başlarından itibaren Moskova Knezliği adıyla yeniden özerklik kazanmalarıyla başladı (Uçarol, 1995: 43; McCarthy, 1998: 32). Bu siyaset XVI. yüzyılda Romanov Hanedanlığının 1613'te yönetime gelip Rus Çarlığına, ardından 1721'de Rus İmparatorluğuna dönüşmesiyle ve çarlığın çöküşü olan 1917'ye kadar sürecek olan iktidar döneminde (Armaoğlu, 2003: 4) daha planlı ve kapsamlı olarak uygulanmaya konuldu. Rusların Kafkasya'daki siyasetleri, bölgedeki Çerkesleri de hedef aldığından, bağımsızlık tutkunu olan Çerkeslerin istiklal mücadelesi vermelerine sebep oldu.

Bölgenin diğer gücü Osmanlı Devleti ise 1475'te Kırım'ın fethedilmesiyle Kafkasya'ya komşu oldu. Yükseliş dönemi ile birlikte bölgeye yönelik planlar yapmaya başlayarak, 1500'lü yıllarda Don-Volga nehirlerini birleştirme projesi ile Türkistan coğrafyasıyla bütünleşmeyi hedefledi. 1578'de Osmanlı Devleti, Lala Mustafa Paşa, Çerkes asıllı Kafkas fatihi olarak bilinen Özdemiroğlu Osman Paşa ve Ferhat Paşa gibi komutanlar döneminde Dağıstan'a kadar geniş bir bölgede nüfuz kurdu. XVI. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlayan Çerkesler, XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin Çerkes kökenli Soğucak valisi olan Ferah Ali Paşa'nın etkisiyle İslamiyet'in,

bölgede kalıcı olmasını sağladılar. İslamiyet bu dönemde hızlı bir yayılma gösterdi (Cevdet Paşa, 2011: 221; Habiçoğlu, 1993: 81; Bice, 1991: 11, Güneş, 1998: 88). Bu gelişmeyle Çerkesler Osmanlı sultanını halife, yani dünyevi lider olarak kabul ettiler. Bu durum, Rus çarlığı, Osmanlı Devleti ve bölgede Şiiliği hâkim kılmak isteyen İran arasında ciddi mücadelelerin yaşanmasını ortaya çıkardı.

Çarlık rejimi Kafkasya'da, Osmanlı Devleti'nin gittikçe artan nüfuzundan endişelenerek, bunu engellemeyi ve bölgeyi hâkimiyet altına alma gerekliliğini düşünerek, Çar I. Petro'nun sıcak denizlere inerek, Hindistan'a ulaşmak hedefini uygulamaya karar verdi. Bunun içinde önemli bir bölge olan Hazar Denizi kıyılarını ve özellikle Kafkasya'yı ele geçirmek istiyordu (Kaya, 2015: 52-53). Aynı zamanda Kafkasya, Rusya'nın Anadolu, İran, Irak ve Suriye'ye inişine engel olan tabii bir setti. Bundan dolayı Ruslar için askeri ve ticari öneme sahip bir bölge idi. Dolayısıyla Rus çarlarının pek çoğu burasını Ruslaştırılmayı ve halkını kendilerine bağlamayı temel ilke saymışlardır (İpek, 2006:9). İşte Rusları bu hedeflerine ulaşabilmesi için "*çoğunluk ve siyasal açıdan Müslümanların egemenliği yerine Hıristiyanların nüfus çoğunluğu ve Rusların siyasal üstünlüğü sağlanmalı idi. Stratejik olarak Müslümanların sürülmesi ve Hıristiyan halkların yani Slavların yerleştirilmesi gerekiyordu*" (McCarthy, 1998: 32). Kafkasya 'da Rusya'nın bu yayılcı siyaset ve bölge üzerinde nüfuz mücadelesine girme düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin muhalefeti ile karşılaşmasına sebep oldu. Çünkü Çarlık Rusya'sının amacı sadece bu güzel ülkeyi ele geçirmekle sınırlı değildi. Karadeniz'in doğusunda yaşamakta olan tüm Çerkesleri buradan kovmak ve yerlerine Rusları yerleştirmektir (Berzeg, 2006:5). Nitekim Çarlık Rusya'nın Kafkasya üzerinde yayılma siyasetinden ve amacından ödün vermeyerek harekete geçmesi, hem Osmanlı ve Çarlık Rusya arasında hem de bölge üzerine tahakküm gibi çökmesiyle, Çerkeslerin de dâhil olduğu yerli halkın Ruslara karşı yıllarca sürecek olan istiklal mücadelesini başlatmasına sebep oldu.

Çerkeslerin Ruslar ile ilk karşılaşması, X. yüzyılda Kiev prensleriyle küçük çatışmalar şeklinde başladı. Çerkes-Rus ilişkileri XVI. yüzyılın ilk yarısında Kırım hanlarına karşı ittifak kurularak devam etti (Tuna, 1977: 122-123). Fakat Rusların Hazar Denizi yolu ile Terek Irmağı civarında kaleler inşa ettirmeleri, Çerkezistan'ın işgaline sebep olabileceği endişesiyle ilişkiler bozularak tekrar savaş haline dönüştü (Bala, 1977: 381).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık döneminde, tarihi emellere ulaşabilmek için Kafkasya 'nın kontrol altına alması gerektiği bilinciyle, Çar IV. Ivan (Korkunç Ivan) zamanında harekete geçildi. 1556 yılında Astrahan'ı işgal edip, Araplar tarafından "*Diller Dağı*" olarak anılan (Cevdet Paşa, 2011:222) Kafkasya önlerine kadar geldiler. Çar IV. Ivan, 1567 yılında Kabartay topraklarına saldırıp, Kafkasya'ya girmesiyle tarihe Kafkas-Rus savaşları olarak geçen savaşlar dönemi başlamış oldu. Ruslar, XVII. yüzyılda ise Dağıstan'a yönelik saldırılara geçerek bölgenin işgali amaçladı.

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren yayılcı siyaseti istikametinde tekrar harekete geçen Çarlık Rusya, Çar V. İvan ve Çar I. Petro dönemlerinde Kafkasya'yı işgale yönelik hazırlıklara başlandı. Nitekim Çar I. Petro 1711 yılında Astrahan valisine Çerkezistan'ı işgal etmesi emrini vermesiyle, Rus ordusu 26 Ağustos 1711'de Çerkezistan'a girdi. Köyleri yakıp, yıkıp tahribatlarda bulunarak, hayvan ve insan

katliamları yaparak, Karadeniz'e doğru ilerleyerek Kuban limanlarını ele geçirdiler (Natho, 2009:181).

Ruslar, 1739'da Osmanlı Devleti ile imzalamış olduğu Belgrad Anlaşmasına rağmen Kuzey Kafkasya içlerine yönelerek buralara Kozak ve Rus köylülerini yerleştirmeye başladılar (Berzeg, 1996: 29, Tavkul, 2004: 34). Osmanlı Devleti ile Çerkeslerin ilişkilerinin gelişme göstermesi de bu döneme rastlar. Osmanlı Devleti bölgedeki nüfuzunu özellikle İslamiyet yoluyla artırmaya çalıştı. Aynı zamanda Rus kraliçesi Elizabet 28 Kasım 1741'de Osmanlı sadrazamına yazdığı mektupta: “*Çerkes beylerinin, dağlıların ve sair nice yerlerin hükümdarıyız*” (Aktepe, 1989: 141)diyerek Kafkasya üzerindeki hâkimiyetlerini ifade ederek, siyasetlerini uygulamaya koyduklarını teyit etti.

Çarıçe II. Katerina döneminde (1762-1794) “*Kafkasya'nın ele geçirilmesi*” milli bir politika haline geldi. Bu dönemde 1763 yılında Kabartayların Ruslara karşı saldırılara girişmeleri ile de kesin olarak Rus-Çerkes savaşı başladı (İpek, 2006: 9, Berzeg, 2006: 29). Tarihe “*21 Mayıs 1864 sürgünü ve soykırımı*” olarak geçen olayların başlangıcı da bu tarihlerdir. Dolayısıyla Kafkasya'nın işgaline yönelik 1763 yılına kadar yapılan savaşları, hazırlık dönemi savaşları olarak ifade edebiliriz. Ruslar bu dönemde, Kafkasya'yı kontrol altında bulundurmak için Karadeniz kordon boyunu oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönem 1556'da Astrahan'ın işgaliyle başlayıp, bu tarihe kadar 207 yıl sürmüştür. Uzun sürmesinin sebeplerinden birisi, Kırım Hanlığının Çerkezistan ile Çarlık Rusya arasında tampon bölge oluşturması idi (Aslan, 2006: 112).

Rusların XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kabartay bölgesinde kaleler inşa etmeleri, 1764 yılından itibaren yüzyıl sürecek olan gerçek Kafkas-Rus savaşlarının ikinci döneminin başlamasının sebebi olmuştur (Aslan, 2006: 112). Artık Çarlık hükümeti Kuzey Kafkasyalıları “*kanun*” iktidara karşı başkaldıran “*asiler*” olarak görmeye başlamıştır (Saydam, 1997; 36). Dolayısıyla bu dönemde Kafkasya'da işgaller başlayıp, işgal edilen topraklara ise Kozaklar yerleştirilmiştir.

Kafkas-Rus savaşlarının üçüncü dönemi ise 1856 yılında Rusların, Kafkasya'nın kesin olarak işgaline karar verip, Kuzey Kafkasya'nın işgalinin gerçekleştirdiği ve 1864 yılında itibaren de Çerkesler ile birlikte bölge halklarının kitlesel olarak sürgün edildiği dönemdir (Avagyan, 2004: 21-22; Boz, 2010: 35-36; Aslan, 2006: 108)

Bu dönemler sürecinde Osmanlı Devleti, kendisi içinde önemli bir bölge olan Kafkasya'nın mukadderatını tayin edecek Çarlık Rusya ile 1768-1774, 1787-1792, 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856, 1877-1878 yılları arasında 6 önemli savaş yaptı. Dolayısıyla hem Osmanlı hem de Çerkesler için Rusya'nın bölge üzerindeki emellerine engel olmak, ortak bir hedef olduğundan Çerkesler, 1787-1792, 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 yıllarındaki Osmanlı-Rus savaşlarında, Ruslara karşı mücadele edip, Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdir (Habiçoğlu, 1993: 99- 101; McCarthy, 1998: 24-25).

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı 1768-1774 savaşından sonra imzaladığı 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'a bağımsızlık verildiği gibi Çar yönetimi, bu anlaşmayla kendisine Kuzey Kafkasya'nın merkezi bölgelerini işgal etmeleri için '*hukuki bir temel*' oluşturduğuna inanmıştı (Saydam, 1997: 35). Yine antlaşmayla Osmanlı Devleti, Kabartay bölgesinin Kırım Hanlığına dâhil olduğunu da kabul ediyordu. Dolayısıyla antlaşma Kafkasya için kırılma noktalarından biri oldu. Osmanlı Devleti, Kırım ve Kafkasya'dan büyük ölçüde dışlanırken, Çarlık Rusya bölgenin yeni gücü olarak ortaya çıkmaya başladı ve bu tarihlerden sonra Kafkasya'ya planlı ve programlı olarak dışarıdan Kozak ve Gayrimüslim nüfus yerleştirmeye başladı.

Rusya 1783 yılında Kırım'ı işgaliyle birlikte, Kabartay topraklarını yani Kuzey Çerkezistanı da ele geçirip, Çerkeslerden boşaltarak ilhak etti. Böylece emeli olan Kafkasya'nın hâkimiyeti içinde ilk adımı atmış oldu. Bundan sonra Rusya, Kafkasya'ya yönelik olarak uzun vadeli işgal ve yerleşme siyaseti takip etmeye yöneldi. 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında, 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması ile de Kırım'ı tamamen hâkimiyeti altına aldı. Kırım'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması ile Osmanlı doğrudan Kafkasya'ya yöneldi. Rusya'da egemenliği altındaki Kırım üzerinden doğrudan Kafkasya'ya üzerine yürüyerek Taman ve Kuban boylarını işgal etti. Kafkasya'yı tamamen ele geçirmek üzerine mevcut olan planını askeri gücünün desteği ile uygulamaya koydu. Rusya emperyalizmi askeri ve diplomatik başarılar sağlayarak, bölgedeki konumunu gün geçtikçe artırdı.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti Rusya'nın Karadeniz'e inmesini ve Kuzey Kafkasya'da ilerleyişini durdurmak amacıyla bölge ile daha yakından ilgilenmek ve Kuzey Kafkasya siyasetini geliştirmek için bazı tedbirler almaya yöneldi. Bu ortak amaç istikametinde Çerkesleri'de yanında buldu. Nitekim Osmanlı Devleti Çerkezistan'daki güçlü prensliklerle iş birliğini geliştirme yoluna giderek, bu prensliklerle 1781'de İstanbul'da bir anlaşma yaptı. Aynı yıl Anapa, Soğucak ve Tsemez kaleleri yeniden tahkim edildi (Aydemir,1988: 15). Böylece Osmanlı Devleti bölgedeki nüfuzunu artırmaya çalıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nin Kafkasya üzerinden Türkistan'a yol bulmak amacıyla başlamış olan Kafkasya'ya hükmetme siyasetinin tamamen başarısız olması üzerine Çerkesler ile Ruslar arasındaki mücadele artmış ve bu durum giderek Çerkeslerin aleyhine gelişmeye başlamıştır.

1806-1812 Osmanlı-Rus savaşında, Ruslara karşı Kafkas cephesinde savaşan Osmanlı Devleti, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki konumunu zayıflatmak amacıyla Çerkeslerin de içerisinde olduğu Kafkas halklarının yardımına başvurdu (Teymurova, 2016: 46-48). Bölgedeki Müslüman toplulukları cihada çağırarak ortak mücadeleye davet etti (BOA, HAT, 21379; BOA, HAT, 44599). Anapa bölgesindeki Çerkeslerinde mücadeleye katılması ve Çerkes beylerinin onurlandırılarak ihtiyaçlarının karşılanması istendi (BOA, HAT, 42301). Böylece ortak başlatılan mücadeleye rağmen Rusların, Güney Kafkasya'daki üstünlüklerine son verilemedi. Daha sonraki dönemlerde de Ruslarla, bölgedeki mücadeleler devam etti. Osmanlı Devleti bu mücadelelerde, Anapa bölgesindeki Çerkes ve diğer Müslüman halklardan tekrar yardım talebinde bulunduğu gibi onlara da mühimmat ve lojistik destekler vermeye çalıştı (Budak, 1995:113).

Rusya, savaş sonrasında 1812 yılında imzalanan Bükreş antlaşması ile Güney Kafkasya topraklarının kendisine ait olduğunu, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdi

(Teymurova, 2016: 57). Ardından İran ile imzaladığı 1813 yılındaki Gülistan ve 1828'deki Türkmençay antlaşmalarıyla da Kafkasya'daki hâkimiyetini kuvvetlendirip, bölgede siyasi bakımdan daha etkin rol oynamaya başladı. Bu gelişmeler Rusya adına, emperyalist emellerine ulaşmada önemli başarı kabul edilirken, anayurt topraklarında var olmak mücadelesini sürdüren Çerkesler için de vatanlarından sürgün edilmeye gidişin habercisi olan başarısızlıklar oldu.

Çerkezistan'ın, Batı ve Orta Kafkasya dışındaki topraklarını işgal eden Rusya, coğrafyanın tamamına hâkim olmak amacıyla askerî harekâtını devam ettirdi. Osmanlı Devleti ile 1828 -1829 yıllarında Kafkasya üzerinde yeni bir savaşa başladı. Osmanlılar, Çerkesler' den de aldığı yardımla yaptığı bu savaşı kaybetti. Ruslarla görüşmek isteyen Çerkes heyeti, Rusların tam itaat etmelerini istemeleri üzerine talepleri sonuçsuz kaldı (Bolat, 2013: 132)

Savaş sonrasında imzalanan 1829 Edirne antlaşması ile Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya üzerindeki bütün haklarını Rusya'ya terk ettiğini kabul etti. Böylece Rusya, Osmanlı Devleti'ne Çerkezistan coğrafyası üzerindeki hâkimiyetini onaylattığı gibi bölgedeki tahakkümünü uluslararası anlamda meşrulaştırmışta oldu (Saydam; 1977: 44; Bolat, 2013: 132; Özden, 1979: 78). Aynı zamanda antlaşmayla, Batı Karadeniz sahillerinde ve Çerkezistan 'daki, Anapa, Sucukkale (Novorosisk), Poti, Ahıska ve Ahilkelek (Danışmend, 1972: 115) liman ve kalelerin Rusya'ya bırakılması, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya ile ilişkilerini zorlaştırdı. Bölgenin, Rusya'ya ilhakını kolaylaştıran ve Çerkesler ile yerli halkları desteksiz bırakan bu antlaşmayı, Kafkas halkları tarafından kabul edilmedi (Habicoğlu, 1993: 83). Buda Çerkesler ile yerli halklara kendi geleceklerini kendilerinin belirlemeleri için mücadelelerini sürdürmeleri gerektiğini onlara gösterdi. Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olan 1829 tarihi, Çarlık Rusya'ya karşı verilen var olma mücadelesinin birkaç kabilenin verdiği direniş olmaktan çıkıp, bütün bölge halklarının ortak bağımsızlık mücadelesine dönüştüğü harekâtın başlangıcı oldu.

XIX. yüzyılın başlarında Şeyh Şamil'in önderliğinde, Çerkesler ve coğrafyadaki bütün halkları bir birlik altında toplayarak başlatılan mücadele, zamanla milli bir karakter kazandı. Yıllarca devam eden bu ortak mücadelenin temeli İslami inançtan kaynaklanan ve başını Şeyh Şamil'in çektiği "*müridizm*" hareketi ile 1829 yılından itibaren istiklal mücadelesine dönüştü (Aslan, 2006:118-121). 1830 ve 1840'lı yıllarında Rus ileri hareketini engelleyip, hâkimiyetlerindeki bölgelere Rusları sokmadıkları gibi özellikle 1840'lardan itibaren Ruslara büyük kayıplar verdirildi. Ruslarda 1829 yılından itibaren, Batı ve Orta Kafkasya'daki Çerkes kabilelerinin direnişlerini sonlandırana kadar geçen süre içerisinde bölge halklarına yönelik, sürekli yıpratmaya ve imha etmeye yönelik savaflara devam ettiler. Bu süre zarfında 1841-1854 yılları arasında, Ruslar ile Batı Kafkasya Çerkes Kabileleri arasında 80'den fazla savaş yapıldı (Berzeg, 2006: 58).

Çarlık Rusya'nın Kafkasya'da üstünlüğü ele geçirerek yayılma siyasetine devam etmesi, batıda rahatsızlık yarattı. Buna engel olmak isteyen İngiltere, Fransa, Osmanlı

Devleti ve bölgedeki Çerkesler ortak harekete geçerek, 1853-1856 yıllarındaki Kırım savaşında Rusları mağlup ettiler. Savaş sonrasında 1856'da imzalanan Paris Anlaşması ile Rusların yayılmacı siyaseti, geçici de olsa durduruldu (Armaoğlu, 1975:144-145). Yine Çerkezistan Rusya'nın iç meselesi olarak kabul edildiğinden antlaşmada yer almadı. Çerkesler, Kırım savaşında aktif olarak yer almalarına rağmen imzalanan anlaşmanın en ufak bir yerinde dahi adlarından söz edilmemesi emperyalist güçlerin niyetlerini açıkça göstermesi bakımından önemliydi. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya siyaseti de 1856 Paris anlaşmasıyla tamimiyle sona erdi (Berzeg,1996: 43-62-63).

Rus Çarı II. Aleksandr, bu durumdan faydalanarak Kafkasya'nın kesin olarak zapt edilmesine karar verip, bu amacının tahakkuku içinde Prens Baryatinski'yi Kafkasya genel valiliğine tayin etti. Böylece Kafkas halkları, Çarlık Rusya'sının bilinçli olarak tahakkümüne maruz kalmaya başladı (Bolat, 2013: 133; Yel, Gündüz, 2008: 953). Baryatinski önce Kırım'ı abluka altına alarak deniz yoluyla gelecek yardımları önledi. Daha sonra Doğu ve Batı Kafkasya'yı hâkimiyetine almak için bölgede; Şeyh Şamil önderliğinde istiklal mücadelesi vermekte olan halkların ve Kafkasya'nın kaderini belirleyecek hareketi başlattı (Habicoğlu, 1993: 55). Kafkas- Rus savaşları, girişilen bu harekâtla daha çok şiddetlendi. Artan baskı ve kıyımlar karşısında duramayan Çerkesler, iç bölgelere çekildikleri gibi dirençleri de kırıldı. Şeyh Şamil'in liderliğindeki karşı harekâtın yaklaşık 30 yıldır devam ettirdiği mücadelesi 5 Aralık 1859 tarihinde Şamil'in teslim olmasıyla boyut değiştirip giderek zayıfladı. Bundan sonra Çerkes milli direnişi dağınık bir şekilde devam etti. Rusya, Şamil'in teslim olmasından sonra Doğu Kafkasya'nın işgalini tamamlayarak, tüm gücüyle Batı Kafkasya'yı hâkimiyeti altına almaya çalıştı (Habicoğlu, 1993: 14-15)

Çar II. Aleksandr'da Eylül 1861'de, Batı Kafkasya'nın hâkimiyet altına alınmasına yönelik önerilen plana, son onayı vermek ve gelişmeleri şahsen yerinde görmek amacıyla Kuzey Kafkasya'ya geldi. Vubih, Abaza, Şapsığlar ve diğer bazı Batı Kafkasya kabilelerinden bir delegasyon ile görüştü (Bala,1997:384; Onur, 201:4) Heyet, Çardan doğdukları yerlerden sürgün edilmemelerini talep etti. Çar ise "*Size bir ay süre tanıyorum. Kuban'a göçmek isteyip istemediğinize karar verin, yoksa Osmanlı ülkesine gidin*" cevabını verdi (Berkok, 1958: 516-517, 526; Avagyan, 2004: 29)

Bunun üzerine aynı yıl, Çerkes kabilelerinden Vubih, Abzeh ve Şapsığ liderlerin katılımı ile Soçi Vadisi'nde bir kongre toplandı (Berzeg, 2006: 62). Kongreden direnişe devam kararı alınmasıyla, bu üç kabile mücadelelerini sürdürürler. Ancak Abzehlerin 1863 yılında Ruslarla uzlaşmak zorunda kalması, daha sonra Şapsığların direnişinin kırılmasına rağmen, Vubih kabilesi mücadelelerini Mart 1864'e kadar devam ettirdi (Bolat, 2013: 134). Son Çerkes birliğinin ise 21 Mayıs 1864 günü, Karadeniz kıyıların daki Tuapse yakınlarında Kbaada yaylasında yapılan savaşta, Rus ordusuna mağlup olmasıyla Kafkas- Rus savaşları sona ermiş oldu. Aynı günde Kafkasya Genel Valisi Grandük Mihail "*Kafkas Savaşları*"nın bittiğini ilan etti (Berzeg, 2006: 67).

Kafkasya'nın mukadderatını tayin eden ve yaklaşık bir yüzyıl süren, gerçek Kafkas-Rus savaşları olarak tarihe geçen yıpratıcı vatan müdafaası ve bağımsızlık mücadelesinin, Çerkesler açısından amacına ulaşmaması, onları uzun yorucu ve dramatik bir yolculukla, zorunlu muhaceret ile karşı karşıya bıraktı. Özellikle Şeyh

Şamil'in liderliğindeki mücadelenin sonuçsuz kalmasından sonra tarihin en büyük sürgünleri ile karşılaşıldı. Bütün dünyada biliyor ki, “*Kafkasya, Ruslar tarafın dan zorla işgal edilmiş ve Çerkesler başta olmak üzere Kafkas Halklarının büyük bir kısmı Çarlık güçleri tarafından vatanlarından zorla sürülmüşlerdir*” (Kuşhabiyev, 2004: 16).

Bunun içinde Çarlık rejimi, göçe zorlamanın klasik yöntemi olan “*Evleri, tarlaları yak, yık; kaçmaktan ya da aç kalıp ölmekten başka seçenek bırakma*” (McCarthy, 1998: 35) ilkesini uygulamıştır. Böylece Asya kıtasının belki de en medenî kabile kültürüne sahip halkı olan Çerkesler anayurtlarından sürüleceklerdir. Çerkeslerin bu uygulamayla karşılaşmalarının ana sebebi ise siyasi ve kültürel idi. Yani Rus, Bulgar, Sırp olmamaları, daha doğrusu Hristiyan olmayışlarıdır. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı hükümeti Kafkasya'dan gelecek her muhacirin kabul edilmesi kararını aldı (BOA, İ, MMS, 1189/3) Sonuçta Kafkasya'dan Anadolu'ya ve Rumeli'ye yönelik kitlesel zorunlu muhaceret, yani sürgünler başladı. Böylece Kafkasya, Kafkasya'nın gerçek sahipleri olan Çerkeslerden koparılmış oldu.

2.Çerkeslerin Rumeli'ye Sürgünü ve İskân Edilmeleri

Coğrafi anlamda yer değiştirmeye göç (hicret, muhâceret) göçün baskıyla, zorla yapılmasına sürgün (tehcir), sürgün edilen, anayurtlarından kovulan insanlara ise göçmen (muhacir) denilmiştir. Çerkesler ve diğer Kafkas Halkları da anayurtları olan Kafkasya'dan, Rusya'nın emperyalist-yayılmacı, baskıcı ve “*Ruslaştırma*” siyaseti sonrasında coğrafyalarını değiştirmek zorunda bırakıldıklarından, bu yer değişikliği ifade eden en iyi tanımlama “*sürgün*” kelimesidir. Dolayısıyla XIX. yüzyılda, özellikle 1864 yılında büyük ivme kazanan başta Çerkesler olmak üzere tüm Kafkasya halklarının Osmanlı topraklarına yönelik zorunlu muhaceretlerine verilen genel bir ad olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Çarlık rejimi Kafkasya' daki siyasetine karşı çıkanları katliam, devlet terörü ve sürgün yoluyla sindirmiştir. Aynı zamanda bu siyasetin dünya literatüründeki adı “*asimilasyon*” ve “*soykırım*” dır. İskân ise genel olarak beşerî yerleşme olarak ifade edilmektedir.

Çarlık yönetimi sürdürdüğü emperyalist mücadele sonrasında egemenliği altına aldığı Kafkasya'nın imparatorluğu ile bütünleşmesine yönelik siyaseti bölgedeki Çerkes kabilelerini ya Rus hâkimiyetini kabul etmek ya da tehcir etmek seçenekleri arasında tercih yapmak zorunda bıraktı (Bala, 1997:384; İpek, 1994: 4, Kalaycı, 2015: 79). Onlar ikincisini tercih ettiler. Çünkü esareti ve mandayı en büyük onursuzluk kabul eden Çerkesler, anayurtlarını terk etmek zorunda bırakılmalarıyla, sürgün edilmeleri de başlamış oldu. Yani Çar rejiminin işgalci ve yayılmacı siyaseti Kafkasya'da göç, sürgün ve soykırım uygulamalarının hayata geçmesini ortaya çıkardı. Osmanlı topraklarına kitlesel olarak göç eden Çerkesler özellikle Anadolu ve Rumeli'ye iskân edildiler.

Çerkes kabilelerinin anayurtlarından muhacereti 1846'da Osmanlıya savaş mağduru olarak sığınmalarıyla başlayıp, 1950'li yılların sonlarına kadar değişik aralık ve sayılarda devam etti. Dolayısıyla bu zaman zarfında kitlesel olarak yapılan muhacereti; 1856-1857'de başlayan, 1860-1862 yılları arasında süren ve 1864-1865 dönemin de büyük bir ivme kazanan sürgünler şeklinde dönemlere ayırmak mümkündür. (Saydam, 1997: 81). Kitlesel muhaceret 1865' ten sonra duraklamış, fakat

münferit olarak devam etti. Çerkeslerin anayurtlarına ise Slav ve diğer Hristiyan topluluklar yerleştirildi (Karpas, 2010: 109-110, Yılmaz, 2014: 134). Ayrıca tehcir, sürgün, idam ve müsadere ile geçen yaklaşık 13 yıldan sonra, 1877'de başlayan ve Türk Tarih'te "93 Harb" olarak yer alan savaştan sonrada Çerkes kabileleri aynı acı ve ıstırapları tekrar yaşamak zorunda bırakıldı.

Çerkeslerin sürgün edildikleri Osmanlı coğrafyası olan Rumeli, bugünkü Trakya'yı içerisine alan Balkan yarımadası için kullanılan bir tabirdi. Rumeli kelimesi Bizans İmparatorluğunun hâkim olduğu toprakları ifade etmek üzere kullanılan memleket-i Rum (Rum Memleketi) gibi bir tanımlamadır (Emecen, 2016: 53). Osmanlı Rumeli'si denince; İstanbul boğazının Avrupa yakasından başlamak üzere Tuna Nehri'ne kadar uzanan geniş coğrafya anlaşılır.

Osmanlı ülkesine hicret eden muhacirler; geldikleri coğrafyanın garipleri olduğundan lütuf ve merhamete en layık insanlar olarak düşünülmüş ve misafir kabul edilmişlerdir. Bu anlayışın tersi bir düşüncenin ise padişahın yüce merhametine uygun olmayacağı belirtilerek, muhacirlerin uygun bölgelere yerleştirilmeleri ve yevmiyelerinin verilmesi istenmiştir (BOA, A. MKT. MHM, 177/57). Bu anlayış Çerkes muhacirleri içinde geçerli olmuştur. Çerkes muhacirleri, Rumeli'ye iki yolla gönderilmişlerdir. Birincisi; Kafkasya'daki Taman Anapa, Novorossiysk, Tuapse, Soçi, Suhumi gibi Karadeniz limanlarından, Rumeli'nin; Burgaz, Varna, Köstence ve Lom limanlarına, diğer yol ise Anadolu'nun değişik yerlerine muhaceret eden Çerkeslerin daha sonra daimî iskân için Rumeli'ye sevk edilmeleri şeklinde olmuştur (Berzeg, 1996:150).

Rumeli'ye ve Anadolu'ya gelerek Osmanlı vatandaşı olan muhacirlerin iskân edilmişlerinin nasıl olacağı Mart 1864 talimatnamesine kadar Osmanlı hükümeti tarafından hazırlanan ve ilk olarak 3 Mayıs 1856 tarihinde Silistre valisine gönderilen "Muhacir İskân Talimatnamesi" ne göre yapılmıştır (Saydam, 1997:119); Eren, 1996: 41-49; Habiçoğlu, 1993:112; Erkan, 1996: 96). Aynı zamanda muhacirlere yapılacak yardımların usul ve esasları, kime nasıl yardım edileceği de Silistre valisine gönderilen ve Mart 1864'te çıkarılan talimatnamelere göre düzenlenmesi istenmiştir. Bu talimatnamenin "Daire-i Vilayet Dâhilinde Kâin Mahallerde Bulunan Muhâcîrîn-i Çerâkisenin Seksen Bir Senesi Martından İtibaren Suret-i İdaresi Hakkında Talimattır" başlığını taşıması, bunun Çerkesler için çıkarıldığını da göstermektedir. Ayrıca bu talimatnamede Çerkes muhacirlerinin Mart 1864'ten itibaren buldukları yerlerdeki idarelerinin nasıl sağlanacağı hakkında yasal düzenlemelerde bulunmaktadır (BOA, İ.MMS 133/5690).

Osmanlı Hükümeti; Çerkes muhacirlerini Rumeli'de geniş arazilere sahip olunması, Müslüman nüfusun bölgede artırılmak istenmesi ve askere ihtiyaç duyulması gibi nedenlerden muhaceret ettirmiştir. Ayrıca muhacirlerin sevk edildikleri vilayetlere, bir an önce iskân edilmeleri için tebligat ve tembihatlar da bulunulmuştur (BOA; A.MKT. MHM 437/5). Bu yazılarda mahalli idarecilerden, iskân işlemlerinin mesele çıkarılmadan çözümlenmesini belirtmek için sık sık kullanılan "hüsn-i iskân" (iyi/güzel iskân) kelimesinin kullanılması dikkat çekmektedir (BOA. A.MKT. MHM. 215/15)

Rumeli'deki muhacirlerin iskân işlemlerinin düzenlenmesi amacıyla 5 Ocak 1860 'da "Muhacirin Komisyonu" kuruldu (BOA, İ.MMS. 696). Başkanlığına, Trabzon valisi Hafız Paşa atandı. 16 Ağustos 1860'ta ise komisyon başkanlığına Çerkes asıllı Nusret

Bey getirildi (İpek, 1994:4). Daha sonra paşa olan Nusret Bey, Rumeli'deki muhacirlerin iskânını hükümet tarafından gönderilen talimata göre uyguladı (Karataş,2012: 365). Nusret Paşa başarılı faaliyetler yaparak, 1864 yılındaki kitlesel Çerkes muhacereti esnasında görevini layıkıyla yerine getirip, muhacirlerin iskân edilmelerini sağladı.

Varna, Burgaz ve Köstence iskeleleri üzerinden Rumeli'nin iç bölgelerine sevk edilen Çerkes muhacirlerinin geniş bir bölgede iskânlarının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1860'tan sonra Rumeli'ye sevk edilerek iskân edilen muhacirlerin yerleştirildikleri vilayet ve kazalar şunlardır. Edirne, Üsküp, Selanik, Silistre, Tulça, Sofya, Filibe, İskeçe, Tekfurdağı, Serez, Drama, Köstence, Lofça Vidin, Rusçuk, Sumnu, Tranoy, Samakov, Köstendil, Darkuyu, Varna, Mecidiye, Semendire, Şumnu, Kilidiye, İslimye, Babadağ, Boğazköy'dür (BOA, A.MKT. MVL 140/4; BOA. A.MKT. MHM 215/15; BOA: A.MKT. MHM 231/60; Karpataş,2013:171-172, İpek, 1997: 301; Saydam, 2013: 91; Habiçoğlu, 1993:159-162; Koyuncu, 2014:684-686; Karataş, 2012: 364). Çerkeslerin diğer Müslüman halklarla birlikte ve yalnız Çerkeslerin iskân oldukları köyler ise şunlardı. Buzoveç, Krivobara, Braski, Mecidiye, Mahmudiye, Adliye, Hamidiye, Boyniçe, Borilofça, Şipkova, Rabrova, Turçin-i Kebir, Gramada, Urbanıçe, Nevesil, Delayina, Bregova ve Gırçe (Gradets), Hayriye, İzzeddin, Ali Paşa (Virler), Raşidiye, Nusretiye (İslova), Nureddin, Nevasir (Dragovişte), Feyz-i Aziz Bukofça), Ortaköy, İshakça, Slava Çerkeska, Armutlu, Osmaniye, Tevfikiye, Gülpınar ve Uğurlu köyleridir (Koyuncu, 2014:707-708; Kaya,2015: 484; Kiel, 1992:409; BOA. A.MKT. MHM. 205/46). Böylece Osmanlı hükümetinin, özellikle Çerkes muhacirlerini Sırbistan sınırında Kosova ve Niş taraflarından itibaren Vidin'den Dobruca'ya kadar Tuna boyunca uzanan bir kordon hâlinde iskân etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır (BOA, YEE, 18-553/140-93-34; Koyuncu, 2014:686).

Rumeli'ye Çerkes muhacereti münferit olarak 1856-1857 yıllarında başlamış ve 1859'dan sonra 1860-1862 yıllarında hız kazanmıştır. Çarlık rejiminin uygulamaya koyduğu sürgün siyaseti ile özellikle 1863-1864 yıllarında büyük Çerkes muhacereti yaşanmıştır. İlk Çerkes kafilesinin muhacereti, Ağustos 1859'da Varna'ya ve birkaç hafta sonrada Dobruca taraflarına yapılmış ve buralara iskân ettirilmişlerdir (Koyuncu, 2014:685). Çok geniş bir coğrafyaya iskân ettirilen Çerkes muhacirlerinin, tahmini sayıları hakkında gerek kaynaklarda gerekse araştırmacıların çalışmalarında farklı sayılar ifade edilmektedir. Aynı zamanda Çerkesler kabile hayatı yaşadıklarından, iskân ettirilen yerlere hangi adlı taşıyan kabilenin muhaceret ettirildiğine dair ayrıntılı bilgilerde bulunmamaktadır

Rumeli'ye 1863-1864 kışından, 22 Temmuz 1864 tarihine kadar 258,067 Çerkes muhaciri sevk edilmiştir. Ağustos ayından itibaren de 50.000 nüfusun iskân ettirildiği ve tahminen toplam sayınının 308.067 dolaylarında olduğu belirtilmektedir (Koyuncu, 2014: 685-686). F. Yavuz Ulugün ise Rumeli'de; 1859-1876 yılları arasında 300.000 Çerkes muhacirin iskân ettirildiğini ifade etmektedir (Ulugün, 2014:1272). Bunların yanında, Kaintz F.; Temmuz 1864 ayına kadar 41.000 aile 200.000 nüfusun, Kemal Karpataş; 1860-1878 yılları arasında, Marc Pinson; Ekim 1864 ayına kadar, Engin Akarlı; 1860-1876 yıllarında ve Nihat Berzeg'te dahil olmak üzere 400.000 Çerkes muhacirin iskan edildiğini belirtmektedirler. Selahaddin Bey ise Avrupa'ya 595.000 Çerkes'in yerleşmiş

olduğunu belirtmektedir (Karpas, 2010: 88). Ayrıca Bianconi daha abartılı olarak 1864-1876 yıllarında 600.000 Çerkes'in yerleştirildiğini iddia etmektedir (Karpas, 2010:156; Karpas, 2013:169; Pinson, 2001:2; Berzeg, 2006:158-159). Bu verilerden hareketle Rumeli'ye iskân edilen Çerkes muhacirlerinin nüfusunun, kitlesel muhaceretin durakladığı 1865'e kadar 300-350.000 dolaylarında olduğunu söyleyebiliriz. Bazı aratıcılarda Rumeli'ye yerleştirilen Çerkes nüfusunu Kırım-Kafkas muhacirleri veya Kafkas muhacirleri olarak birlikte verdiklerinden, bu nüfusun ne kadarının Çerkes nüfusu olduğunu tespit etmek güç olduğundan o değerlendirmelere yer verilmedi. Çünkü Kafkasya'dan muhaceret edenler sadece Çerkesler değil, Dağıstan, Nogay, Tatar, Çeçen, Asetinler (Oset), Lezgiler, Karaçay, Kumuklar ve diğer Kafkas Halkları gibi topluluklar olduğundan ayrı ayrı nüfuslarını belirlemek zor olmaktadır.

3.Çerkeslerin 93 Harbi Sonrası Rumeli'den Sürgünleri ve Lâdik'te İskânı

Çarlık Rusya anayurtlarından sürgün ettiği Çerkesleri, sürgünde de rahat bırakmadı. Rumeli'ye iskân ettirilen Çerkesler, yine aynı emperyalist düşünceleri istikametinde 13-15 yıl sonra ikinci defa Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Suriye topraklarına sürüldüler. Rusya, Rumeli'de ilişki içerisinde bulunduğu ve Panslavizm siyaseti etrafında toplamaya çalıştığı, Slav topluluklarının arasına iskân ettirilen Çerkes kabilelerinin varlığından huzursuz oluyordu. Aynı zamanda Osmanlı hükümeti bölgede bağımsızlık hareketlerine girişen toplulukları engellemek için de Çerkes milis güçlerin den faydalanması Rusya'yı daha da rahatsız ediyordu. Ayrıca başta Sırlar olmak üzere diğer topluluklar, Bulgarları Çerkeslere karşı tahrik edici faaliyetlerde bulunuyorlardı. En büyük amacı Panslavizm siyasetini gerçekleştirmek olan Rusya'da bu hedefini hayata geçirmek için kendisine en yakın dili konuşan Bulgarları kullanıyordu (İnalçık, 1992:17,19-23; Şimşir II,1989: XXXIV; Nedim, 1994:5; Kurat, 1962: 574).

Osmanlı hükümeti, bölgede yaşananlardan rahatsız olduğu gibi gelişmelerin, Bulgaristan 'da büyük karışıklıklara sebep olabileceği endişesini taşıyordu. Dolayısıyla, olayların önüne geçilebilmesi için Çerkes kabile reislerinin ve bölgenin ileri gelenlerinin uyarılması, Bulgarlara karşı harekete geçenlerin şiddetle cezalandırılması istedi (BOA, A.MKT. 480/6). Bu gibi gelişmeler Rusya'yı, Çerkesleri Rumeli'den uzaklaştırmak için bahane aramaya yöneltti. Nitekim Nisan 1876'da "Bir Slav Bulgar Devleti" kurmak amacıyla çıkarılan ve tarihe "*Bulgar İsyanı*" olarak geçen isyanlar, Osmanlı hükümeti tarafından, Çerkes milis güçleri de kullanılarak kısa sürede bastırıldı (Avagyan, 2004: 68; McCarty, 1998: 61; Erşah, 2011: 398-399). Bu da Çerkeslerin Rumeli'den Anadolu'ya sürgün edilmesini tetikleyen ilk gelişme oldu. Çünkü Rusya, Çerkeslerin bölgedeki varlığının, uygulamaya koyduğu Panslavizm siyasetine karşı büyük bir tehlike olarak gördü.

Avrupalı Devletlerde, Rumeli'deki Çerkes varlığından rahatsız idiler. Çerkes muhacirleri hakkında Rusya gibi düşünen Avrupalılar 'da Osmanlı devletinin Bulgar isyanını bastırmada kullandığı yöntem eleştirilerde bulundular (McCarthy, 1998: 61). Dolayısıyla Rumeli'deki Ortodoksların haklarını görüşmek üzere İngiltere'nin öncülüğünde 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul'da bir konferans "*Tersane Konferansı*" toplanmasına karar verildi (Armaoğlu, 1975: 266; Uçarol, 1995:329-330).

Rusya, konferansta Rumeli'de iskân edilen Çerkeslerin bölgeden uzaklaştırılmasını talep etti. Avrupalı devletlerinde desteğini alarak isteğini kabul ettir

mesi üzerine Çerkeslere yeniden muhaceret edeceği Anadolu yolları görüldü (Şimşir II, 1989; CLV, İpek,1994: 9,43; Saydam,1997:207; Aydın,1996: 118). Fakat konferanstan kısa bir süre sonra “93 Harbi” başlaması üzerine yeni sürgün hareketi, savaş sebebi ile ertelendi. 19 Nisan 1877’de başlayan ve 31 Ocak 1878’de Edirne mütarekesi ile sona eren “93 Harbi”, Osmanlı Devleti’nin savaştığı Kafkasya ve Rumeli cephelerinde yenilgi siyle sonuçlandı. Çerkesler’de, Osmanlı ordusu saflarında iki cephede de Ruslara karşı savaştılar. Fakat savaşın bitiminde anayurtları olan hem Kafkasya’dan hem de sürgün edilerek iskân edildikleri Rumeli’den tekrar sürgünle karşı karşıya kaldılar.

Savaş sonrası Rumeli’yi işgal eden Rus orduları, Kafkas-Rus savaşlarından dolayı, intikam duygusu içinde olduklarından, Çerkesleri Rumeli’de tekrar karşılarında gördüklerinde, onlara karşı insafsızca katliamlara giriştiler. Osmanlı Devleti, Tuna genel Valisi’nin İstanbul’a gönderdiği 11 Temmuz 1877 tarihli telgrafında; Tulça’ya doğru ilerlemekte olan Rusların karşılaştıkları bütün Çerkesleri acımasızca katlettiklerini (Kerman 1987: 19) ifade etmesi yaşananları teyit etmekteydi.

Çerkes muhacirler maruz kaldıkları bütün saldırılara, yaşadıkları mahrumiyetlere ve yeniden göç yollarına düşürülmelerine rağmen, silahlı güçleriyle Osmanlı ordusu saflarında Ruslara karşı mücadelelerine devam ettiler. Rauf Paşa’nın 18 Temmuz 1877 tarihinde Sadrazam’a gönderdiği telgrafında; Rusların Kıdır köyünün Müslüman ailelerini ve buraya sığınanları katlettiklerini durumu öğrenir öğrenmez, Çerkes müfrezelerini oraya sevk ettiğini bildirmesi, (Kerman 1987: 37) Çerkeslerin cephedeki mücadelesini ve yaşananları ortaya koyması bakımından önemlidir.

Çerkes müfrezelerinin katliamlara maruz kalan Müslümanların yanında gayrimüslimlerin de yardımlarına gittikleri yabancı resmi görevli ve gazeteciler tarafın dan dile getirilmektedir. İngiliz gazeteci M. Gay’ın 20 Ağustos 1877 tarihinde Londra’ daki Daily Telegraph gazetesine çektiği telgraf ’ta; Filibe sancağına bağlı Kızanlık’ın Rus Kozaklar ve Bulgarlar tarafından teslim alınması sonrası, Bulgarların Müslüman, Yahudi ve Çingene kadınlara yönelik katliamlara giriştiğini, olayın öğrenilmesi üzerine 600 Çerkesin bölgeye yetişmesiyle Rus Kozakların kaçtığını, Bulgarların ise dağıldıkları nı bildirmiştir (Kerman 1987: 131-133). Yine, Resmî bir şahsın Londra’da resmî bir şahsa 21 Ağustos 1877 gönderdiği telgraf ’ta; Kızanlık’tan katliamdan kaçan Müslüman ve Yahudiler ‘in, şehirdeki Yahudilerin Rus Kozaklarından destek alan Bulgarların son derece vahşi hareketlerine maruz kaldıklarını, katliamdan kurtarılanların ise Çerkesler tarafından kurtarılan muhacirler arasına alındığı ifade etmiştir (Kerman 1987: 134-135).

Buna rağmen Osmanlı Devleti’nde görev yapan yabancı diplomatlar, özellikle İngilizler Rumeli’deki Çerkes muhacirlere karşı olumsuz düşüncelere sahiptiler. Şöyle ki Dedeâğaç İngiliz konsolosu Mr. Willshire, 24 Ocak 1878 tarihinde İstanbul’daki İngiliz büyükelçisi Mr. Layard’a yazdığı mektupta; Dedeâğaç’ta büyük sayıda Çerkes muhacir lerin olduğunu ve erkeklerinin hepsi silahlı oldukları için varlıklarının huzursuzluğa yol açtığını, buradaki İngiliz yetkililerinin Çerkeslerin mümkün olduğunca çabuk gitmeleri için gayret gösterdiklerini ifade etmesinden anlaşılmaktadır (Şimşir I, 1989: 305). Oysa ki Çerkesler Rus, Bulgar ve Rus Kozak güçlerinin bölgede yaptığı akıl almaz zulüm ve

katliamlara karşı sadece Müslümanları değil, gayrimüslimleri de bu saldırılarından korumada insanlık adına önemli görevler yapmışlardı (McCarty, 1998:103).

93 Harbini kaybeden Osmanlı Devleti 3 Mart 1878'de, Rusya ile imzaladığı Ayestefanos antlaşmasıyla savaşı sonlandırdı. Fakat Rusya'nın Ayestefanos antlaşması ile Rumeli'de hâkimiyet kurması Avrupalı devletleri, bunun kendileri için büyük bir tehdit olacağı düşüncesiyle rahatsız etti. Dolayısıyla Avrupalı Devletler, antlaşmanın maddeleri üzerinde değişiklik yapılması amacıyla Berlin'de kongre topladılar. 13 Temmuz 1878'de Berlin antlaşmasını imzalayarak endişelerini giderdiler.

Bu antlaşmanın Çerkesleri ilgilendiren maddesi, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye Çerkes muhacirleri yerleştirmeyeceği hükmü oldu (Habiçoğlu,1993: 83, Ulugün, 2014: 1277). Yani Çerkeslerin Osmanlı Rus sınırlarından uzak bölgelere gönderilmeleri kabul edildi. Çerkesler içinde yeni bir kitlesel iç muhaceret hareketi başlatılmış oldu (Şimşir II, 1989: XXIII). Böylece Rusya Kafkasya'da üç yüzyıl boyunca savaştığı Çerkeslerle Rumeli'de tekrar karşı karşıya gelmeme amacına ulaşmış oldu. Aynı zamanda 93 Harbi, Rusya'ya Rumeli'de ve Kafkasya'da Çerkes meselesinin tamamen çözümlenmesi için fırsat verdi. Çünkü Rusya bu bölgelerdeki Çerkeslerin varlığının kendi emperyalist siyasetine engel olduğunu düşünüyordu. Çözümü ise Çerkes nüfusunun buralardan sürülmesinde görüyordu. İşte gerek Rusya'nın Panslavizm siyasetinin bir sonucu olarak gerekse Avrupa Devletlerinin Rumeli'deki Hristiyanları koruma çabaları bir Çerkes fobisini ortaya çıkardı. Bu da 1859-1876 yılları arasında Rumeli'ye iskân ettirilen Çerkeslerin tarihlerinde ikinci defa sürgüne tabii tutulmalarını etkileyen ve tetikleyen diğer bir sebep oldu.

Rumeli'den Çerkeslerin muhacereti 1877 yılında sonra başlayıp, savaş sonrasında ise büyük bir yoğunluk kazandı. Kafkasya'da olduğu gibi Çerkeslerin boşalttıkları topraklara Hristiyan topluluklar yerleştirilmesi yanında, Rumeli'nin diğer bölgelerinden gelen Türk muhacirlerinin de iskân edilmesi, Çerkeslerin Rumeli'den tasfiye edilmek istendiğinin göstergesi oldu.

93 Harbi ve sonrası Rusların, Kozakların ve Bulgarların yaptığı yağma, zulüm, katliam ile imha siyaseti Çerkes muhacirlerinin kitlesel olarak muhaceretlerini ortaya çıkardı. Çerkeslerden Makedonya ve Rodoplar bölgesine iskân ettirilenler Selanik'e; Vidin'den Varna'ya kadar olan Tuna boyunda iskân olanlar ise Varna iskelesinde toplandılar. Ayrıca Edirne ve İstanbul gibi merkezlerde de yığılmalar oluştu. Osmanlı hükümeti buralarda yoğunlaşan Çerkes muhacirlerini daimî olarak yerleştirmek üzere Anadolu ve Suriye taraflarına sevk edilmesini başlattı (Şimşir I, 1989: 60; Tepekaya, 2006: 471). Çerkes muhacirlerin Anadolu'ya daimî olarak iskân edilmeleri için sevkleri iki yolla yapıldı. Birincisi: İstanbul üzerinden Anadolu'ya, ikincisi; Rumeli'deki Varna, Ahyolu Bergosu, Tekirdağ, Dedeoğaç ve Selanik gibi liman ve iskelelerden direk Anadolu'ya geçiş şeklinde gerçekleştirildi (İpek, 2018:126).

Rumeli'de Selanik limanında toplanan Çerkes muhacirleri, buradan Anadolu'da, Mersin iskelesine sevk edilmişlerdir. Daha sonra ise daimî iskân yerleri olan Anadolu'nun iç bölgeleri ile Suriye bölgesine gönderilmişlerdir (Tepekaya, 2006: 472). Varna limanındaki Çerkes muhacirler ise ilk günlerde İstanbul'a sevk edilmişlerse de Mart 1878'den itibaren başta Samsun olmak üzere diğer batı Karadeniz liman ve iskelelerine gönderildiler (BOA, AD.1052/11-3). Samsun'a ulaşan muhacirler geçici

iskân merkezi olarak burada bir, iki gün bekletildikten sonra daimî olarak yerleştirilecekleri bölgelere gönderilmekteydiler. Varna'dan 1 Ekim 1878 kadar Samsun'a Çerkes muhacirlerinin sevkleri devam etmiştir (İpek, 1994: 38). Rumeli'den Çerkes muhacirlerinin Anadolu ve Orta Doğu coğrafyasına sürgünleri 1880 yılı başlarına kadar yoğun bir şekilde olmuştur. 1894 yılından sonra ise kısmi şekilde sürmüştür.

Berlin antlaşması kararı gereğince, Osmanlı hükümeti; Çerkes muhacirlerin Rumeli'ye dönmelerinin önlenmesi için 8 Mart 1879'da yeni bir genelge gönderdiği gibi Çerkeslerin Rumeli'de iskân edilip edilmedikleri, Avrupa devletleri tarafından da yakından takip edildiği gözlemlenmektedir. İngiltere'nin İstanbul büyükelçiliğinden İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 18 Nisan 1879 tarihli bir raporda Anadolu'daki sancak yöneticilerinin Çerkeslerin Rumeli'ye dönüşlerinin engellenmesi konusunda haberdar edildiklerini bildirilmektedir (Şimşir II, 1989: 250).

Osmanlı hükümetinin de bu konuyu yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Muhacirin Komisyonu'na gönderilen 17 Mayıs 1879 tarihli bir tezkerede Çerkes muhacirlerinden 30-40 hanenin Rumeli ve İstanbul'a gitmek üzere Mersin iskelesinde toplandığını, bunların geldikleri yere geri gönderilmelerini istedikleri belirtilmekteydi (Şimşir II, 1989: 283). Yine Mayıs 1879'da Dâhiliye Nezaretinden, Hariciye Nezaretine gönderilen tezkerede de Çerkes muhacirlerin izinsiz olarak Selanik ve Kosova taraflarına döndükleri, bunların engellenmesi için yabancı vapurlara Çerkes muhacirlerin kabul edilmemesi için tebligat yapılması isteniyordu (Karpaz, 2010:123-124). Bütün engellemelere rağmen Çerkeslerin bir kısmının Rumeli'ye dönmeyi başardıkları, bir kısmının ise Rumeli'ye gitmek için harekete geçtikleri anlaşılmaktadır.

93 Harbinin sonuçları arasında nüfus üzerinde ortaya çıkardığı etkileri, şüphesiz büyük önem arz etmektedir. Çünkü savaş esnasında meydana gelen ölümlerin yanı sıra, savaş boyunca ve sonrasında yaşanan sürgünler ile kitlesel muhaceretin önemli boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Rumeli'deki bu muhaceretten en çok etkilenenlerde Çerkesler olmuştur. Çünkü Berlin antlaşmasında yer alan maddeye göre zorunlu olarak Rumeli'de iskân edildikleri topraklardan bir daha geri dönmek üzere sürgün edilecekleri kabul edilmişti.

Rumeli'den sürgün edilen Çerkes muhacirlerin nüfusu hakkında tahmini olarak hem kaynaklarda hem de araştırmacıların çalışmalarında farklı sayılar belirtilmektedir. Kemal Karpaz; 1876-1878 yıllarında 144.000, Bianconi ve Klepert'te aynı yıllarda 200.000 Çerkes muhacirin bulunduğunu ifade etmişlerdir (Karpaz, 2010:123-124). Bedri Habiçoğlu ise 1859-1864 yıllarında Rumeli'ye yerleşmiş olan 175. 000'den fazla Çerkesin, Anadolu'ya ve Suriye'ye nakil edildiklerini belirtir (Habiçoğlu, 1993: 83). İzzet Aydemir'de Rumeli'de iskân edilen yerlerden sürgün edilen nüfusun 300.000'i bulunduğunu ifade eder. Bu nüfus bilgilerini dikkate alarak Rumeli'den sürgün edilen Çerkes muhacirlerinin nüfusunun, 93 Harbi esnasında ve sonrasında 200.000 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Rumeli'de Çerkes sürgününden sonra XX. yüzyılın başlarına kadar yalnız Kosova vilayetinde 2 veya 3.000 Çerkes muhacirinin kaldığı tahmin edilmektedir. Kosova ovasında yer alan 26 Çerkes yerleşim yerinden ve Lab ile Yukarı Morava nehirleri üzerinde yer alan Arnavut ve Sırp köyleri içerisinde ise II. Dünya

savaşı öncesi sadece bir tane 50 hanelik Çerkes köyü ile birkaç tane karışık Kosova köyünün hayatta kaldığı belirtilmektedir (Özbek, 1991:160).

93 Harbi sonrasında Rumeli'den Samsun'a sevk edilen ve buradan Anadolu'nun iç bölgelerine daimî olarak iskân edilmeleri için gönderilen Çerkes muhacirleri de olmuştur. Bunların kaynaklardan ve araştırmalardan tespit ettiğimiz sayıları ise şöyledir. Çerkes muhacirleri, Mart 1878'den itibaren Samsun iskelesine sevk edilmeye başlamıştır. Varna'dan ilk etapta Samsun'a sevk edilen 35.000 muhacirden (Şimşir I, 1989:260), 2.000 Çerkes muhaciri Samsun üzerinden Sivas'a gönderilmiştir (Şimşir I, 1989:628). Temmuz 1878'de Samsun yoluyla tekrar Sivas'a 1.000 hane, 5.000 nüfus (BOA, YA. Hus, 255/64, Lef. 6), 2 Ağustos 1878'de Samsun yoluyla Amasya'ya 900 hane, 4500 nüfus (BOA. İMMS. 59/2786) sevk edilmiştir. Ağustos 1878'den itibaren Samsun ve Sinop iskeleleri muhacirlerle dolması üzerine Karadeniz'in, Anadolu sahillerindeki diğer iskelelerine de muhacirler gönderilmişlerdir. 1 Ekim 1878'e kadar Samsun ve Sinop sahillerine "*Muhacir Komisyonu*" aracılığıyla sevk edilenlerin dışında 35.000 muhacir çıkarılmıştır (İpek, 1994: 38). Fakat bunun ne kadarının Çerkes muhaciri olduğu kesin olarak belli değildir. Ayrıca Rumeli'den Samsun'a sevk edilen ve Lâdik'e yerleştirilmek üzere gönderilen, çalışmamıza da konu olan 99 hanede, 384 nüfustan oluşan Çerkes muhaciri daha vardır.

Çerkes muhacirlerinin Rumeli'den Samsun'a sevkleri, 93 Harbi esnasında ve sonrasında da sürmüştür. Nitekim 1880 yılında 6.252'i Çerkes muhaciri sevk edilmiştir. Bunların 450'si Samsun'da ölmüştür. 964'ü Canik sancağında, 4.838'de Ankara ve Sivas eyaletlerine sevk edilmişlerdir (Nedim, 2018:130). Tespit ettiğimiz sayılar ışığında Rumeli'den Samsun'a gönderilen Çerkes muhaciri sayısının toplam 18.136 nüfus olduğunu ifade edebiliriz.

Çerkes muhacirlerinden olup, Lâdik'te iskân edilmek üzere Rumeli'den sevk edilen muhacirinin künyelerinin ve nüfuslarının beyan edildiği defter, "*Atatürk Kitaplığı Yazmalar Kataloğu B. 59*" kayıtlıdır. Defterdeki bilgilere göre Çerkes muhacirlerinin 24 Aralık 1878 tarihindeki kayıtlarda 382 nüfus oldukları yazılıdır. Fakat defterdeki nüfusu tek tek saydığımız da 384 kişi olduğunu görülmektedir. Bu nüfusun 31'inin vefat ettiği, 4 kişinin görevli olduğu, 7 kişinin nakil, 1 kişinin tayin edildiği ve 1 kişinin ise Rumeli Türk muhaciri olduğundan, Samsun'da akrabaları bulunmasından onların yanına gittiği belirtilmiştir. Sonuçta, iskân için gönderilen mevcut Çerkes muhaciri sayısı 340'a kadar gerilemiştir. Bu muhacirlere belirli bir süre yevmiyeleri de verilmiştir. Ayrıca Çerkes muhacirlerinden 6 hanenin Ekim 1878'de, çoğunluğunun ise Aralık 1878 tarihinde geldikleri defterdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Çerkes muhacirlerinin kayıtlarını hane bazında değerlendirdiğimizde, 99 hane oldukları, 94 hanenin hane reisinin baba, 5 hanenin ise anne olduğu, iki hanede ise baba ile annenin ölü olmasından yetim olan bu haneleri çocuklar ile aile efradının oluşturduğu görülmektedir. 5 hanede babanın, 27 hanede ise annenin olmadığı anlaşılmaktadır. Nüfus olarak en kalabalık aile 14 kişinin olduğu 1. hanedir. Fakat bu hanede arasında kan bağı olanların sayısı 5 kişidir. Diğerleri ise köle, cariye ve hademe gibi görevlilerdir. Bunun dışında aralarında kan bağı olan en kalabalık hanenin 8 kişiden oluştuğu, hanelerin çoğunluğunun ise günümüzdeki gibi küçük aile oldukları görülmektedir. Ailelerde ebeveyn olarak 20 ailede babanın veya annenin annesi, 42

ailede de erkek veya kız kardeşin, 1 ailede ise amcanın birlikte olduğu hanelerde vardır. Ayrıca aile efradından olan çocuklardan erkek çocuk sayısının kız çocuktan daha fazla olduğu görülmektedir. Bkz. Tablo: 1

Lâdik'e sevk edilen bu Çerkes muhacirlerinin nereye iskân edildikleri ve hangi kabileden oldukları hakkında değerlendirdiğimiz defterde bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Çerkes muhacirlerin Lâdik'teki iskânlarının; Hızarbaşı, Soğanlı ve Kızılsi (şimdi mahalle) köylerine toplu olarak, İbi, Kabacagöz, Hasırcı, Uzunyazı, Kürtlü (Daldere) gibi köylere bağlı olarak oluşturulan ayrı bir "*Çerkes mahalles*" ne yerleştirilmeleri şeklinde olmuştur. Ayrıca Ahmetsaray, Türk Ayvalı, Büyük Kızıoğlu, Çakırgümüş, Bolatköy, Küpecik, Aktaş, Kıranboğaz, Şihli, Karaptal gibi köylere de ikişer, üçer hane olarak iskân ettirilmişlerdir. Dolayısıyla Rumeli Çerkes muhacirlerinin de iskân ettirildikleri yerlerin bu yerleşim yerleri olduğunu ifade edebiliriz. Kabile olarak ise günümüzde Lâdik'teki Çerkesler "Abzegh" kabilesinden olduklarından, Rumeli'den sevk edilerek Lâdik'te iskân ettirilen Çerkes muhacirlerinin de aynı kabileden olduklarını düşünmekteyiz. Çünkü 23 Aralık 1878'de gelen ve Lâdik'e yerleştirilen Çerkes muhacirlerinin bugün aynı yerlerde sayıları azda olsa, varlıklarını devam ettiren Çerkeslerin ataları olduklarını söyleyebiliriz. Değerlendirdiğimiz deftere göre Lâdik'te iskân olunan Çerkes muhacirlerinin künyeleri ile nüfus bilgileri aşağıdaki 2. tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Lâdik'e İskân Edilen Çerkes Muhacirlerin Aile Yapıları

Hane No	Hane Reisi		Eşi	Kızı, Gelini	Oğlu	Hademe	Köle ve Cariye	Köle ve Cariye Eşi	Köle ve Cariye Kızı	Köle Oğlu	Hala	Kardeş	Anne ve Köle Annesi	Amca	Toplam
	Cinsi	Yaş													
1	E	55	30	25	3	25 20	25 25ö	25 20ö	8 kk	10 13			50 ak		14
2	E	35	30								23				3
3	E	35	28	12	3ö		60ö					20 10 26	40		9
4	E	45	35	6											3
5	E	60		20ö	28ö 21										4
6	E	49	20		22							70			6

					24ö 10ö										
7	E	40	30	10	13 9 7ö 3ö							60			8
8	E	30	20		2										3
9	E	35										40			2
10	E	50			25										2
11	E	45	30	23ö 3	16										5
12	E	45										30 30			3
13	E	35										30 30e	50		4
14	E	15										12	50	65	4
15	EÖ	45			20							18	60		4
16	HÖ		35	15 10	5										4
17	E	40			6							30	65		4
18	E	50		12 12								40 25e	65		6
19	E	45	40	12	20								45		5
20	E	50	40	12ö 8ö											4
21	E	60	40ö		15										3
22	E	55			10		45k 35ke						60		5
23	E	50	35ö		13							30			4
24	E	50	40												2
25	E	55	50	13ö											3
26	E	30		13								15	45		5

				8													
27	E	25	55	5	16ö							15 30e					6
28	E	45	50		11												3
29	E	40	30	5													3
30	E	36	30	11													3
31	E	35	30				25k 8cö		10 ckö			30	50				7
32	H		45		15 11		28k 25ke										5
33	E	35	40ö		10												3
34	E	30	25														2
35	E	45	40	10	15												4
36	E	70	35		15							25 2 26k					6
37	E	30	30	6ö													3
38	E	35	35	14	7ö												4
39	E	35	30		5 5							25					5
40	E	30										25					2
41	E	--	30									2					3
42	E	46	40	10	12												4
43	E	--															1
44	E	70	60		25 12 15												5
45	E	30	35		16												3
46	E	45	40	13 10	22 15												6

71	E	45	45		12										3
72	E	60	55		25 20										4
73	E	55		25	25										3
74	E	40									30k				2
75	E	52	40												2
76	E	55	42		15 20										4
77	E	69	61	30 12											4
78	E	35	30	10											3
79	E	30	27		7										3
80	E	45	30		9						30ö				4
81	E	45	40	9	12 6										5
82	E	50	60	11											3
83	E	26									50k 14	40			4
84	H		40	28ü	13										3
85	E	60	35	7	1						30 50k				6
86	E	15									21k 11k				3
87	E	45	30	12	7										4
88	E	28	25				12								3
89	H		28	12											2
90	E	50	40	11	20 9 5										6
91	E	35									20				2

92	E	25													1
93	E	40	35												2
94	E	50	45		20 10							70		5	
95	E	35													1
96	E	30													1
97	E	50	35	7	13 11							60ö		6	
98	H		50	13	20 10 12										5
99	E	40	25	12	10										4
Top	94	94	72	50	76	2	14	2	2	2	1	46	22	1	384
	5H	2 ö	5ö	9ö	8ö	-	3ö	1ö	-	-	-	2ö	1ö	-	31

Tablo 1: Lâdik'te İskân Olunan Rumeli Çerkes Muhacirleri

1-Hane:1 Sahimşi Bey Yaş: 55	2- Eşi Gülşi Yaş: 30	3- Kızı Ayşe Yaş: 25	4- Oğlu Recep Yaş: 3	5- Hademesi Berbey Yaş: 25
6- Gulamı Hacı Safe Yaş:25	7-Gulamı Kızı Ayşe Yaş:8	8-Gulamı Zevcesi Esmâ Yaş: 25	9- Oğlu İslam Yaş: 10	10-Diğer Kölesi Halıkzı (?) Yaş: 25 12 Kanun-ı Evvel 94 Ölü
11- Hacı Mize Yaş:20,12 Kân un-ı Evvel 94 Öİ	12- Validesi Gökze Yaş: 50	13- Gulamı Oğlu Arasası Yaş: 13	14-Yetim Hademesi Hüseyin Yaş:20	15- Hane: 2 Ru'mi Yaş: 35
16- Eşi Fatıma	17- Halası Sasa (?) Yaş: 23	18-Hane:3 Sefer Bey Yaş:35	19-Kardeşi Aynek(?)	20-Vaildesi Suzi(?)

Yaş: 30			Yaş: 20	Yaş: 40
21- Diğer Kardeşi Ali Yaş: 10	22- Diğer Kızı Fatma Yaş: 12	23- Gulamı Hugan Yaş.60 13 Kanun-ı Evvel 94 ö	24-Kardeşi Huhar Yaş: 26	25- Eşi Hanife Yaş: 28
26- Oğlu Halil Yaş: 3, 5 Teş rin-i Evvel 94 Öl	27- Hane: 4 Zekeriya Yaş: 45	28- Eşi Gül Yaş:35	29- Kızı Hava Yaş:6	30-Hane: 5 Kesaya (?) Yaş: 60
31- Oğlu Yakup Yaş: 28, 3 Teşrin-i Evvel 94 Ölü	32- Diğer Harun Yaş:21	33- Gülşen-i Şamigan Yaş: 20, 19 Teşrin-i Evvel 94 Ölü	34- Hane:6 Süleyman Yaş: 49	35- Eşi Hun Yaş: 20
36- Kardeşi Hamide Yaş:70	37- Oğlu Mahmud Yaş: 22	38- Diğer Hamikri Yaş: 24 Fi 5 Teş rin-i Evvel 94 Ölü	39- Diğer Yusuf Yaş: 10 Fi 3 Teş rin-i Evvel 94 Öl	40-Hane:7 Osman Yaş:40
41- Validesi Bafe Yaş: 60	42- Eşi Keşane Yaş:30	43- Kızı Habibe Yaş: 10	44- Oğlu Osman Yaş: 13	45- Diğer Mehmed Yaş: 9
46- Diğer Ali Yaş: 7, 5 Teş rin-i evvel 94 Öl	47- Diğer İlyas Yaş: 3, 3 Teş rin-i Evvel 94 Öl	48-Hane: 8 Ali Yaş: 30	49- Eşi Fatma Yaş: 20	50- Oğlu Hasan Yaş: 2
51- Hane:9 Davud Yaş:35	52- Validesi Habibe Yaş:40	53- Hane: 10 Gül Hatun Yaş: 50	54- Oğlu Habi Yaş: 25	55- Hane:11 Hacı Ali Yaş: 45
56- Eşi Hanife Yaş: 30	57- Kızı Fatma Yaş:1 13, 3 Teş rin-i Evvel 94 Öl	58- Oğlu Mehmed Yaş: 16	59- Diğer Kızı Hava Yaş: 3	60- Hane: 12 Andomiş Yaş: 45
61- Kardeşi Fakuk	62- Diğer Faline	63- Hane: 13 Bektaş	64- Kardeşi Mahmud	65- Validesi Halise

Yaş:30	Yaş: 30	Yaş: 35	Yaş: 30	Yaş:50
66- Mahmud Eşi Kafu Yaş:30	67- Hane: 14 Koca Mehmed oğlu Ömer Y:15	68- Kardeşi İsmail Yaş: 12	69- Validesi Hacı Han Yaş: 50	70- Amcası Zilbekuş Yaş: 65
71- Hane: 15 Kör Hafız Yaş: 45, 11 Kânun-ı Evvel 94 Ölü	72- Oğlu Mehmed Ali Yaş:20	73- Kardeşi Hon Yaş: 18	74- Validesi Cerbe Yaş: 60	75- Hane:16 Habibe Hatun Yaş:35, 12 Kânun-ı Evvel 94 Öl
76- Kızı Derame HanY:15	77- Diğeri Fatma Yaş: 10	78- Oğlu Ali Yaş: 5	79- Hane: 17 Habez Bey Y:40	80- Kardeşi Hüseyin Yaş: 30
81- Validesi Sur Yaş: 65	82- Oğlu Yusuf Yaş:6	83- Hane: 18 Hatko Yaş: 50	84- Kardeşi Nazko Yaş: 40	85- Validesi Cezbez Yaş: 65
86- Nazko Eşi Hakıdaş Yaş: 25	87- Kızı Hâke Yaş: 12	88- Diğeri Kızı Yaka Yaş: 12	89- Hane:19 Ahmed Bey y:45	90- Oğlu Mahmud Yaş:20
91- Eşi Nafu Yaş: 40	92- Kızı Nameş Yaş: 12	93-Valdesi Rahe Yaş: 55	94- Hane:20 İnan Yaş:50	95- Eşi Samiş yaş: 40
96- Kızı Safye Yaş:12, 21 Teşrin-i Evvel 94 Ölü	97- Diğeri Fatma Yaş: 8, 6 Teşrin-i Evvel 94 Ölü	98- Hane:21 Süleyman Yaş:60	99- Zevcesi Aişe Yaş: 40, 12 Kânun-ı Evvel 94 Ölü	100- Oğlu Mehmed Yaş: 15
101- Hane:22 Hanhuzen Yş:55	102- Gulamı Humate Yaş: 45	103- Gulamı Eşi Emkuk Yaş: 35	104-Valdesi Hıfat Yaş: 60	105- Kızı Göşehane Yş: 10
106- Hane: 23 Hacucun Yaş: 50	107-Eşi Fatma Yaş: 35, 23 Teşrin-i Evvel 94 Öl	108- Oğlu Mehmed Yaş: 13	109- Kardeşi Çaşhay Yaş: 30	110- Hane:24 İbrahim Yaş: 50
111- Eşi	112- Hane: 25	113- Eşi	114- Kızı Hanife	115- Hane: 26 Zekeriya Yaş:

Kuk Yaş: 50	İhtiyardan Yaş: 55	Azize Yaş: 50	Yaş: 13, 12 Kân unu -ı Evvel 94ö	30
116- Kardeşi Hun Yaş: 15	117- Validesi Haseme Yaş: 45	118- Kızı Fatma Yaş: 13	119- Diğeri Sasnemge Yş:8	120- Hane: 27 İrnur Yaş: 25
121- Eşi Gümüşci Yaş:55	122- Oğ Zekeriya Yaş:16 2 Teş rin-i Evvel 94 Öl	123- Kardeşi Yasi Yaş: 15	124- Eşi Yamagu Yaş: 30	125- Kızı Fatma Yaş: 5
4 Kânunu-u Evvel (Aralık) Tarihli Lâdik'e Gelmiş Olan Muhacirin Kaydı.				
126-Hane:28 Bey Yaş: 45	127- Eşi Bakşi Yaş: 50	128- oğlu Zekeriya Yaş: 11	129- Hane:29 Hikmet Yaş: 40	130- Eşi Bamgu Yaş: 30
131- Kızı Fatma Yaş: 5	132- Hane: 30 Çakır İbrahim 36	133- Eşi Kuk Yaş: 30	134- Kızı Kün Yaş: 11	135- Hane:31 Garbey Yaş: 35
136- Eşi Havva Yaş: 30	137- Validesi Zare Yaş: 50	138- Kardeşi Humag Yaş: 30	139- Kölesi Berago Yaş:25	140-Cariyesi Kızı Hafite Yaş: 10, 12 Kânun-ı Evvel 94 Ölü
141- Cariyesi Esmey Yaş:8, 13 Kânun-ı Evvel 94 Ölü	142-Hane: 32 Fatma Yaş: 45	143- Oğlu Muhammed Yaş:15	144- Diğeri Oğlu Osman Yaş: 11	145- Kölesi Nazho Yaş: 28
146- Zevcesi Natife Yaş: 25	147- Hane: 33 Çakır Musa Yaş: 35	148- Eşi Bakiye Yaş. 40, 20 Teş rin-i Evvel 94 Ölü	149- Oğlu İshak Yaş:10	150- Hane: 34 Aybarun Yaş: 30
151- Eşi Kuşe Yaş: 25	152- Hane: 35 Niyaz Yaş: 45	153- Eşi Nafu Yaş: 40	154- Oğlu İshak Yaş: 15	155- Kızı HabibeYaş: 10
156- Hane: 36	157- Oğlu	158- Eşi	159- Karındaşı	160- Diğeri

Kurgöz Yaş: 70	İshak Yaş: 15	Havva Yaş: 35	Levife Yaş: 25	Tahir Yaş:2
161- Kız Karındaşı Sasi Yaş: 26	162- Hane: 37 Başmaf Yaş: 30	163- Zevcesi Hazkuz Yaş: 30	164- Kızı Fatma Yaş: 6, 1 Teşrin-i Evvel 94, Ölü	165- Hane: 38 Kirenbük Yaş: 35
166- Eşi Guşefeyme Yaş:35	167- Oğlu İsmail Yaş: 7 4 Teşrin-i Evvel 94 Ölü	168- Kızı Fatma Yaş: 14	169- Hane: 39 Canbaz İbrahim Yaş: 35	170- Eşi Dade Yaş: 30
171- Oğlu Bebuk Yaş: 5	172- Diğeri Hasan Yaş: 5	173- Kardeşi Zekeriya Yaş: 25	174- Hane:40 Yahya Yaş. 30	175- Kardeşi Osman Yaş: 25
176- Hane: 41 Hacı İbrahim yok	177- Eşi Arguşbun Yş: 30	178- Kardeşi Harika Yaş: 2	179- Hane:42 Abidin Yaş: 46	180- Eşi Buli Yaş:40
181- Oğlu İsak Yaş:12	182- Kızı Fatma Yaş: 10	183- Hane:43 Habil Yaş: yok	184- Hane:44 Aklü Yaş: 70	185- Eşi Semahbas Y: 60
186- Oğlu Muhammed: 25	187- Oğlu Arslangiren y:12	188- Oğlu Berkde Yaş: 15	189- Hane: 45 Hırakı Yaş: 30	190- Eşi Bamfu Yaş: 35
191- Oğlu Başuk Yaş: 16	192- Hane: 46 Kuayetimi Y: 45	193- Eşi Hafite Yaş: 40	194- Şirumaşi Yaş: 22	195- Oğlu Takune Yaş: 15
196- Kızı Hacıhan Yaş: 13	197- Kızı Fatma Yaş: 10	198- Hane: 47 Benahun Yaş: 40	199- Eşi Fatma Yaş. 30	200- Oğlu Hacıbey Yaş: 12
201- Hane: 48 İslam Yaş: 29	202- Eşi Zafi Yaş: 25	203- Hane: 49 Gazi Yaş: 40	204- Eşi Gari Yaş: 40	205- Cariyesi Beşe Yaş: 30
206- Hane: 50 Debuk Yaş: 60	207- Eşi Salis Yaş: 40	208- Oğlu Ali Yaş: 35	209- Oğlu Mustafa Yaş: 25	210- Oğlu Muhammed Y:20

211- Gelini Tur Havva Yaş: 25	212- Kızı Hanife Yaş: 20, 4 Teşrin-i Evvel 94 Öl	213- Kızı Hayfe Yaş:3, 7 Teşrin-i Evvel 94 Ölü	214- Hane: 51 Erbey Yaş: 40	215- Eşi Zeliha Yaş: 30
216- Hane:52 Arslangiren Yaş: 42	217- Eşi Zilkayş Yaş: 35, 4 Teşrin-i Evvel 94 Ölü	218-Hane: 53, 30 Teşrin-i Evvel 94 ta rihle Nakli Hane etmiştir. Mustafa Oğ lu Mehmed Yş: 25, 19 Teşrin-i Evvel94	219- Kardeşi Osman Yaş: 30	220- Validesi Ayşe Yaş: 60, 20 Teşrin-i Evvel 94 Ölü
221- Kız Kardeşi Zenife Yaş: 20	222- Hane: 54 Osman Çavuş 4	223- Eşi Gulfem Yaş: 35	224- Kızı Hacik Yaş: 12	225- Kızı Fatma Yaş: 7
226- Oğlu İsmail Yaş:1	227- Kardeşi Süleyman yş:40	228- Eşi Fatma Yaş: 25	229- Hane 55 Senug Yaş: 41	230- Eşi Hanife Yaş:35
231- Oğlu Osman Yaş: 13	232- Hane: 56 Nazır Yaş: 30	233- Eşi Cehren Yaş: 30	234- Oğlu Mahmud Yş: 11	235- Oğlu Muhammed Yş:8
236- Validesi Gögüne Yaş: 70	237- Hane: 57 Bezreç Yaş: 25	238- Eşi Hıçu Yaş; 25	239- Kızı Nazgo Yaş: 7	240- Hane: 58 Mustafa Yaş: 27
241- Kölesi Ömer Yaş: 20	242- Kardeşi HüseyinYaş: 18	243- Kölesi Vaildesi Ayşe: 40	244- Eşi Barik Yaş: 25	245- Kız kardeşi Havva Yaş: 30
246- Hane: 59 Musa Efendi Y:41	247- Eşi RenkiveşYaş:1 2	248- Oğlu İshak Yaş: 12	249-Hane: 60 MehmedYaş: 35	250- Eşi Bafe Yaş: 40
251- Oğlu	252- Kızı	253- Hane: 61	254- Kardeşi	255- Hane:62 Aksakal Yaş:

Ali Yaş: 11	Havva Yaş:5	Deyna Yaş: 30	İshak Yaş: 25	30
256- Karındaşı Ali Yaş: 20	257- Valdesi Kabga Yaş: 50	258- Hane:63 Degenak Yaş:40	259- Kızı Fatma Yaş: 7	260- Cariye Havva Yaş: 25
261- Kölesi Koca Hasan :20	262- Oğlu Huz Yaş: 25	263- Kardeşi Kuk Yaş: 20	264-Kardeşi Nami Yaş:15	265- Hane: 64 Molla BekirYş:30
266- Kardeşi Hacı İbrahim:2 0	267- Eşi Ayşe Yaş: 25	268- Kızı Hanife Yaş:4	269- Hane:65 Tahnek Yaş: 30	270- Eşi Sase Yaş: 25
271- Oğlu Selim Yaş: 3	272- Hane:66 Ömer Yaş: 48	273- Kardeşi Nevkar Yaş:75	274- Eşi Tekkezebe Y.35	275- Kızı Sazbane Yş: 7
276- Hane: 67 Berzek Yaş: 21	277- validesi Biramhane Y:60	278-Hane: 68 Hacı Bey Yaş: 26	279- Validesi Göre Yaş: 50	280- Kızı Ayşe Yaş: 10
281- Kız kardeşi Nehu Yaş: 30	282-Hane:69 Musa Yaş: 25	283- Eşi Habibe Yaş: 25	284- Hane: 70 Kara Bey Yş: 40	285- Eşi Hayme Yaş: 25
286- Oğlu Said yaş: 10	287- Hane: 71 Hatırhoy Yaş:45	288- Eşi Hafite Yaş: 45	289- Oğlu Mustafa Yaş: 12	290- Hane:72 Kara Hasan Y 60
291- Eşi Havva Yaş: 55	292- Oğlu Ali Yaş: 25	293- Oğlu Ömer Yaş: 20	294- Hane:73 Hasvasi Yaş: 55	295- Oğlu Hasan Yaş: 55
296- Kızı Aguşe Yaş: 15	297- Hane: 74 Tahir Bey Y: 40	298-Kız kardeşi Fatma Yaş: 30	299- Hane:75 Dağıstan Yş: 52	300- Zevcesi Hafite Yaş: 40
301-Hane: 76 Şerif Yaş: 55	302- Eşi Fatma Yaş: 42	303- Oğlu İkza Yaş: 15	304- Oğlu Hüseyin Yaş: 20	305- Hane:77 Hanfak Yaş: 69
306- Eşi	307- Kızı	308- Kızı	309- Hane:78	310- Eşi

Sase Yaş: 61	Gako Yaş: 30	Nahse Yaş: 12	Sami Yaş: 35	HakoYaş: 30
311- Kızı Havanişe Yş. 10	312- Hane: 79 HonaşeYaş: 30	313- Eşi Havva Yaş: 17	314- Oğlu Osman Yaş: 7	315- Hane: 80 Arabacı Hüseyin45
316- Eşi Gahi Yaş: 30	317- Oğlu Erbey Yaş: 9	318- Kardeşi Osman Yaş:30, 7 Teşrin-i Evvel 94ö	319-Hane:81 Karbey Yaş: 45	320- Eşi Havva Yaş: 40
321- Oğlu İlyas Yaş: 12	322- Kızı Hamide Yaş: 9	323- Oğlu Ömer Yaş: 6	324- Hane:82 Taku Yaş: 50	325- Eşi Şerife Yaş: 60
326- Kızı Nüzzet Yaş: 11	327- Hane:83 İshak Yaş: 26	328- Validesi Havva Yaş: 40	329- Kardeşi Hamirge Yş: 50	330- Kız kardeşi Suret Yaş: 14
331- Hane: 84 Safiye Yaş: 40	332- Oğlu Habib Yaş: 13	333-Üvey Kızı Kuhaçe Yaş: 28	334- Hane: 85 Baduk Yaş: 60	335- Kardeşi Huzebet Yaş:30
336- Zevcesi Hadice Yaş: 35	337-Oğlu Ayed Yaş: 1	338- Kızı Marek Yaş: 7	339- Kız Kardeşi Halime Yaş: 50	340-Hane: 86 Hacıman Yaş: 15
341- Kız Kardeşi Hamide Yaş: 21	342- Kız Kardeşi Zabit Han Y: 11	343-Hane:87 Bekir Yaş: 45	344- Eşi Molla Han:Yş 30	345- Kızı Fatma Yaş: 12
346- Oğlu Ömer Yaş: 7	347- Hane:88 Cangitoğlu Arslan Bey Y:28	348- Eşi Ezincan Yaş: 25	349- Cariyesi Hafize Yaş: 12	350- Hane: 89 Kubey zevcesi Halul Yaş: 30
351- Kızı Naho Yaş: 12	352- Hane: 90 Yusuf Yaş:55	353- Eşi Havva Yaş: 40	354- Oğlu Başlan Yaş:20	355- Oğlu Hurşid Yaş: 9
356- Kızı	357- Oğlu	358- Hane: 91	359- Kardeşi	360-Hane:92

Hamide Yaş:11	Ömer Yaş:5	Mahmud oğlu İlyas Yaş:35	İslam Yaş: 20	8 Teşrin-i Evvel 94 tarihiyle gel miş tir. Mustafa oğlu Osman Yaş: 25
361- Hane:93 1 Teşrin- i Evvel 94 tarihiyle gel miştir. Ahmed Bey Damadı Beş e HüseyinYaş:40	362- Eşi Fatma Yaş: 35	363- Hane: 94 2 Teşrin-i Evvel 94 gelmiştir Ali oğlu Kör Yusuf Yaş:50	364- Eşi Havva Yaş: 45	365- Oğlu Mahmud Yaş: 20
366- Validesi Han Yaş: 70	367- Diğer oğlu Osman Yaş: 10	368-Hane:95 9 Teşrin-i Evvel 94 tarihiyle gelmiş tir Fatma Binti Osman Yaş: 35	369- Hane:96 12 Teşrin-i Evvel 94 tarihiyle gelmiştir. İbrah im Kızı Sasu Yş:30	
370- Hane: 97-Rumeli Muhacirini Cerakisinden Ömer Bey taifesi 4 kanunievvel 94 tarihiyle Ladik'e bil vurud, teşrinievvel gayesine kadar yevmiyesi ita olunan keyfiyet ve Samsun civarında akrabası bulunmak cihetiyle ol taraf gitmiş olduğu şerh kılındı. Rumeli Türk Muhacirini				
370- Hane: 97 Mustafa Yaş: 50	371- Eşi Emine Yaş: 35	372- Validesi Fatma Yaş: 60,11 Teşrin-i Evvel 94ö	373- Oğlu Ahmed Yaş: 13	374- Oğlu Hakkı Yaş: 11
375- Kızı Nevfire Yaş: 7	376- Hane: 98 11 Teşrin-i Evvel 94 tarihiyle gel miştir. Şerife Hatune Yaş: 50	377- Mahdumu Abdullah 1 Teşrin -i Evvel 94 tarihiyle tayin kılınmıştır. Oğlu Abdullah 20	378- Oğlu Mustafa Yaş: 10	379- Oğlu İbrahim Yaş:12
380- Kızı Yaş: 13	381- Hane: 99 Habecuk Yaş:40	382- Eşi Kubes Yaş: 25	383- Kızı Fatma Yaş: 12	384-Oğlu İshak Yaş:10

Sonuç

Kafkas halklarından olan Çerkes muhacirlerinin, Osmanlı topraklarına muhacereti kendi arzu ve istekleriyle olmayıp, bizzat Çarlık rejiminin uyguladığı bir sürgün, asimile ve Panславизм siyasetinin sonucu olmuştur. Dolayısıyla Çerkes muhacirleri anayurtlarından ilk zorunlu muhaceretlerini diğer bir ifade ile sürgün edilmelerini yaptıkları bağımsızlık mücadelesi sürecinde ve mücadelelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla sonrasında yaşadılar. Osmanlı Devleti 'de, Çerkeslerin Anadolu ve Rumeli topraklarına hicret etmelerini hem insani hem de dini sebeplerden dolayı memnuiyetle kabul etti. Muhacirler genelde, Osmanlı "*Muhacir Komisyonu*" tarafından boş, verimli, ormanlık ve padişaha ait arazilere yerleştirilmeye çalışıldı.

Osmanlı Hükümeti; Rumeli'deki Müslüman nüfusu artırmak, buradaki boş ve verimli arazileri işlenir ve üretken hale getirmek, devlet otoritesini tesis etmek ve muhacirlerin askeri güçlerinden faydalanmak gibi düşüncelerle Çerkes muhacirlerini Rumeli topraklarına hicret ettirdiğini söyleyebiliriz. Anadolu'da Çerkesler genelde ayrı ayrı yerlere yerleştirilirlerken, Rumeli'de ise mümkün olduğunca toplu olarak iskân ettirilmişlerdir. Rumeli'ye Çerkeslerin muhacereti ile birlikte Müslüman nüfus bir miktar arttıysa da bunun sürekliliği sağlanamamıştır. Çünkü muhaceretten yaklaşık 13-15 yıl sonra 93 Harbi sonrasında imzalanan Ayestefonos ve Berlin antlaşmaları yanında, Çarlık Rusya'nın Panславизм siyaseti Çerkes muhacirlerinin Rumeli'den ikinci defa zorunlu olarak muhaceret etmelerini, yani sürgün edilmelerini ortaya çıkarmış, buda Müslüman nüfusun azalmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Devletin Rumeli'deki Bulgar isyanının bastırılmasında Çerkes milis güçlerinden faydalanması, Çerkes muhacirlerinin Anadolu'ya sürgün edilmelerini tetikleyen diğer bir gelişme olmuştur.

Rumeli'deki Çerkes muhacirleri anayurtlarında olduğu gibi iskân edildikleri Rumeli'deki topraklarında da Çarlık Rusya'nın tarihi emellerine ulaşmak amacıyla izlediği siyasetine karşı mücadele ettilerse de 93 Harbinde mağlup olmalarıyla tekrar sürgünle karşı karşıya kaldılar. Anadolu ve Suriye topraklarına tekrar muhaceretleri başladı. Muhacir komisyonu tarafında iskânları gerçekleştirilen Çerkes muhacirlerden 99 hane 384 nüfustan oluşan bir muhacir kafilesi de Aralık 1878'de Amasya Lâdik'e geldi. "*Abzegh*" kabilesinden olduğunu düşündüğümüz muhacirler köylere ve köylere bağlı olarak oluşturulan mahallere iskân ettirildiler.

Anayurtlarından muhaceret ettirilmek zorunda bırakılan, Çerkes muhacirleri bu süreçte yaşadıkları onca sıkıntı ve olumsuzluklara rağmen geldikleri ve kalıcı iskân edildikleri yerlerde hem Osmanlı Devleti tarafından hem de yerleşik Türk insanı tarafından bazı münferit olaylar hariç içtenlikle kabul gördüler. Böylece ilk defa anayurtlarından ve ikinci kez iskân edildikleri Rumeli'deki topraklarından zorla koparılmış olan Çerkes muhacirleri hayatlarını idame ettirebilecekleri bir yurda sahip olurken yerli halk tarafından da sevgi ile karşılanarak, Türk milletinin bir parçası olup, milli bütünlük içerisinde birleşmiş oldular.

KAYNAKLAR**1. Araştırma ve İnceleme Eserleri**

Ahmet Cevdet Paşa (2011). **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt III, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.

AKTEPE, Münir (1989). **Mehmet Emin Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefareti ve Sefaret-Namesi**. Ankara: TTK Basımevi.

ARMAOĞLU, Fahir (1975). **Siyasi Tarihi (1789-1960)**. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

ARMAOĞLU, Fahir (2003). **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**. Ankara: TTK Yayınları.

ASLAN, Cahit (2006). **Bir Soykırımın Adı 1864 Büyük Çerkes Sürgünü**, Ankara: Asam Yayınları.

ATASOY, İlyas (2014). **Türkiye Çerkezlerinin Siyasi Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yapısı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

AVAGYAN, Arsen (2004). **Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler**. Ludmillan Denisenko (ter.)-Yasemin Gedik (haz.). İstanbul: Belge Yayınları.

AYDEMİR, İzzet (1988). **Göç: Kuzey Kafkasyalıların Göç Tarihi**. Ankara: Gelişim Matbaacılık.

AYDIN Mahir (1996). **Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, İstanbul: Kitabevi

BALA, Mirza (1997). "Çerkesler". **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Millî Eğitim Yayınları, C. III, s.375-386.

BERKOK, İsmail (1958). **Tarihte Kafkasya**. İstanbul: İstanbul Matbaası.

BERZEG, Nihat (1996). **Çerkes Sürgünü... (Gerçek, Tarihi ve Politik Nedenleriyle)**. Ankara: Takav Matbaası.

BERZEG, Nihat (2006), **Çerkesler-Kafkas Sürgünü: Vatansız Bırakılan Bir Halk**, İstanbul: Chiviyazıları Yayınları.

Bİ, Mahmud (2011). **Kafkasya Tarihi**. Ankara: Berikan Yayınevi.

BİCE, Hayati (1991). **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

BUDAK Mustafa (1995). "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", **Avrasya Etüdüleri**, Cilt I, S. 4: s.101-128.

BOLAT Gökhan (2013). "Kavram Tartışmaları Etrafında 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü" **Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.6: s.121-142

BOZ, Erdoğan (2010), Çerkes **Etnik Kimliğinin Yeniden İnşasında Akrabalık**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

DANIŞMEND, İsmail, Hami (1972). **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt.IV. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

DÜZENLİ, Tuncay, (2006). **Adapazarı ve Civarında Çerkes Muhacirlerin İskânı ve Uyum Problemleri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sakarya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

EMECEN Feridun (2016). **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ERKAN, Süleyman (1996). **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

ERŞAH Mesut (2011). "Balkanlarda Kafkas Göçmenleri" Balkanlarda İslam Medeniyeti, **Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri**, (1-5 Kasım 2006 Bükreş-Romanya), C.II, s:391-402.

EREN A.Cevat (1996). **Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler**, İstanbul: Nurgök Matbaası

ERSOY, Hayri (1993). **Dili Edebiyatı Ve Tarihi İle Çerkesler**. İstanbul: Nart Yayınları.

HABIÇOĞLU, Bedri (1993). **Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler ve İskânları**. İstanbul: Nart Yayınları.

İNALCIK Halil (1992). **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul: Eren Yayıncılık.

İPEK, Nedim (1994). **Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877- 1890)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İPEK, Nedim (1997). "Kafkaslar’daki Nüfus Hareketleri", Ankara: **Türkiyat Mecmuası**, C. XX, s: 273-313.

İPEK, Nedim (2006). **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Trabzon: Serander Yayın.

İPEK, Nedim (2018). **Canik Göç**, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

KALAYCI İrfan (2015). "Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler)" **Avrasya Etüdüleri**, S., 47: s: 71-111.

KARATAŞ Ömer (2012), "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhacirlerinin İskânı", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S. XII/2: s.355-388.

KARPAT, H. (2010). **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.4

KARPAT H. Kemal, (2013). **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, İstanbul. Timaş Yayınları.

- KAYA Yalçın (2015). **Çerkesler III**, İstanbul: Dahi Yayıncılık.
- KERMAN Zeynep (1987). **Haziran-Temmuz ve Ağustos 1877 Rusların Asya'da ve Rumeli'de Yaptıkları Mezâlim**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- KİEL, Machiel, (1992) **Belgradcık**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.V, s.409
- KOYUNCU Aşkın (2014). "Tuna Vilayetinde Nüfus ve Demografi (1864-1877)", **Turkish Studies**, S.9/4: s: 675-737.
- KUŞHABİYEV Anzor (2004). "21 Mayıs Sürgünü", **Nart Dergisi**, S.21, (Mayıs-Haziran 2004).
- MCCARTHY, Justin (1998). **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- NATHO Kadir (2009), **Kafkasya'da ve Kafkasya Dışındaki Çerkesler** (Çev: Ömer Aytek Kurmel), Ankara: Kafdav Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1984). **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara.
- ÖZBEK (Yediç) Baturay (1991). **Çerkes Tarihi Kronolojisi**, Ankara.
- ÖZGÜR, Yılmaz (2014). "1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor". **Mavi Atlas**, S. 3: s.133-156
- ÖZSOY Nejat, (2016). Çerkes ve Abazaların Düzce'de İskânı ve Kurulan Yeni Yerleşimler, **2. Uluslararası Düzce Tarih, Kültür Ve Sanat Sempozyumu** 11-12 Aralık 2015 Düzce, s.372-389.
- ÖZDEN Murat (1997). **Ulusal Sorun ve Çerkeslerin Konumu**, İstanbul: Doğan Basımevi
- PİNSON Marc (2001). Kırım Savaşı'ndan Sonra Osmanlılar Tarafından Çerkeslerin Rumeli'ne İskânı, **Çerkeslerin Sürgünü 21 Mayıs 1864 (Tebliğler, Belgeler, Makaleler)**, s: 52-77
- POLOVİNKİNA, V.Tamara (2007). **Çerkesya-Gönül Yaram**, (Çev: Orhan Uruvelli), Ankara: Kafdav Yayıncılık.
- SAYDAM, Abdullah (1997). **Kırım ve Kafkas Göçleri**. Ankara: TTK Yayınları.
- SAYDAM, Abdullah. (2013). Soykırımdan Kaçış: Cebel-İ Elsineden Memâlik-i Mahrûsaya, 1864 Kafkas Tehciri Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, **Savaş ve Sürgün**, İstanbul: Balkar & İrcica, s.73-117
- ŞİMŞİR Bilal N., (1989) **Rumeli'den Türk Göçleri**, C. I-II, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
- TAVKUL Ufuk (2004). **Karaçay-Malkar Destanları**, Ankara.
- TEPEKAYA Muzaffer (2006). "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa), Sancağı'na Göçler", İzmir: **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: VI, S.2: s: 463-480
- TEYMUROVA Günel (2016). "1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan", **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (OSMED)** Cilt II, S.2: s. 46-59

TUNA Rahmi (1977), Çerkeslerin Kafkasya'dan Göçü, **İstanbul Kafkas Kültür Derneği Konferansları**, No. 3, s. 122-123.

TUTUM, Cahit (1993), 1864 Göçü İle İlgili Bazı Belgeler, **Çerkeslerin Sürgünü (21 Mayıs 1864)**, **Kafdağı Yayınları**, Kuzey Kafkasya Kültür Derneği, Ankara, s. 3-41.

UÇAROL Rifat (1995). **Siyasi Tarih (1789-1994)**. İstanbul: Filiz Kitabevi.

ULUGÜN F. Yavuz (2014). Kocaeli'de Tarihsel Göçler, **Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirisi**.

YAĞCI, Zübeyde Güneş, (1998). **Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)**, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

YEL, Selma ve Gündüz, Ahmet (2008). "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusya'sının Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyaylaya Yerleştirilmeleri". **Turkish Studies**, Volume ¾. Summer, s.949-983.

2. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, HAT, 21379, 42301, 44599

BOA, A. MKT. MHM, 177/57

BOA; A.MKT. MHM 437/5).

BOA, A.MKT. MHM 215/15.

BOA, A.MKT. MHM 231/60 (18 Ağustos 1861)

BOA. A.MKT. MHM. 205/46

BOA, A.MKT. MVL 140/4 (11 Temmuz 1861 İrade).

BOA, A.MKT. 480/6)

BOA, İ. MMS, 1189/3 Tarih 12 Aralık 1863

BOA, İ.MMS 133/5690

BOA, İ.MMS. 696

BOA. İ.MMS. 59/2786)

BOA, YEE, 18-553/140-93-34.

BOA, YA. Hus, 255/64, Lef. 6

BOA, AD.1052/11-3